

● „Azt a tükröt választom, amelyik felismer.”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
VII. ÉVFOLYAM 1996. 23. (229.) SZÁM — DECEMBER 10.

ára 700 lej

Major Ildikó: Naplemente

GAAL GYÖRGY

A források hű sáfára

Erdélyi köztudatunkban Kelemen Lajos a legendás levéltáros, aki az Erdélyi Múzeum-Egyesület egykori levéltárát nagymértékben gazdagította, évtizedeken át gondozta, s igen készségesen, számos magyarázat kíséretében a kutatók rendelkezésére bocsátotta. Szellemi irányításának köszönhetően valóságos iskola alakult ki körülötte. A Bolyai Egyetem későbbi nagy híré történései mind őt tartották mesterüknek. Sokat írtak róla, emlegették puritán egyéniségét, a leírt szóval szembeni rendkívüli igényességét, s ezzel mintegy mentegették is aránylag szerény írásos hagyatékát. El kellett jönnie az 1977-es Kelemen Lajos születési centenáriumnak, hogy írásai első gyűjteményes kötete kikerüljön a sajtó alól. Ezt ismertette szövegzele Kiss András az Utunkban: „És mégis írt Kelemen Lajos”. Ez az ismertetés most bekerült Kiss András gyűjteményes kötetébe, az idén tavasszal megjelent *Források és értelmezések*.

A kötet talán legihletettebb szövege. Mert a másokat szolgáló Kelemen Lajos-i sors jutott Kiss Andrásnak is. Harmincnégy éven át volt a Kolozsvári Állami Levéltár munkatársa, az ott őrzött források hű sáfára, a magyar vonatkozások legjobb ismerője. Az 1960-as évektől kezdve, ha valaki végre megszerezte a kutatási engedélyt s bejutott e féltve őrzött kincstárba, előbb-utóbb Kiss András segítségére szorult, s az ő útmutatásai alapján lelte meg a legjobb forrásokat, s az ő segítségével tudta helyesen értelmezni azokat.

A korhatár betöltésekor neki, az intézmény utolsó magyar levéltárosának is nyugdíjba kellett vonulnia. Igaz mint kutató, azóta sem lett hűtlen a levéltárhoz. De úgy érezhette, élete egy szakasza lezárult, s itt az ideje a termést begyűjteni. S az elszórt tanulmányokból, cikkekből, ismertetése-

>>>>> folytatás a 7. oldalon

- Regionális P.E.N.:
Király László, Mózes Attila
- Kibédi Varga Áron versei
- Balla Zsófia versei
- Dáné Tibor:
In memoriam Tompa István
- Szőcs István tanulmánya
- Szilágyi N. Sándor:
Nyelvtani kiskalauz
- Cseke Péter tanulmánya
- Bustya Endre:
A Székely Mikó Kollégium
- SERÉNY MÚMIA

GÁLL ERNŐ

Titkosított könyvek

A művelődéstörténetben számos olyan korszakot, rendszert és intézményt találunk, amelyek a könyvet valamilyen formában üldözték. Tudjuk, milyen szerepet játszott az *Index Librorum Prohibitorum*, s a náci könyvmáglyák rőt fénye még ma is sokunk recehártáján vibrál. Persze a letűnt századok "láncra vert" könyveket is ismertek, ám a nyomtatott szó eme bilincsei akkor védelmüket, az olvasók egymást követő nemzedékeit szolgálták. Becses érték-ként őrizték az inkunábulumokat, a bőrbe kötött ritka szellemi kincseket oltalmazták.

A "Gutenberg-galaxis" kibontakozása a gondolat szabadság térhódítását hordozta és ösztönözte. Mindazok azonban, akik féltek e folyamattól, szüntelenül keresték annak a módját, hogy az eretnek eszmék, az előjogokat megkérdőjelező és megtépző nézetek, illetve az őket közvetítő könyvek terjesztése elé gátat emeljenek. A hatalmak építette torlaszok viszont nem hatástalanították azoknak a konok erőfeszítéseit, akik különféle tilalomfák ledöntésére törekedtek.

E kultúrhistóriai előzményeket is felidézve mutatom be a kolozsvári egyetemi könyvtár ún. "speciális állományát"-nak a történetét (1945-1989) értelmező tanulmány-gyűjteményt, s már szemlém elején hangsúlyozom, hogy az ismertett mű jelentősége messze meghaladja a patinás intézmény kereteit.

A könyv szerzői maguk is tudatában vannak annak, hogy "esettanulmányuk" többszörös relevanciájú. A napjainkban Lucian Blaga nevét viselő bibliotéka, a háborús pusztításoktól s a sorjázó főhatalom-változásoktól — grosso modo — megkímélt több mint 4 millió kötetet magába foglaló gyűjtemény "titkosított" részlegébe nyújtott bepillantás egyben a letűnt román pártállam kultúrpolitikájának a változásai, sőt általában a szovjet típusú rendszerek lényegébe is betekintést biztosít. Ilyeténképp a kötet szerzőit a régiók (s nem csupán a térség) társadalomkutatóira váró legidősebb feladat teljesítői között tarthatjuk számon.

A titkokat körülvevő homály eloszlása mindig izgalmas, tanulságokkal járó, sőt adott esetben jövő távlatokat felvillantó vállalkozás

>>>>> folytatás a 12. oldalon

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

23

ÖTVENHAT

Nem tudtunk és nem akartunk be-nyugodni abba, hogy minden összeomlott. Nem csak mi voltunk így, hanem az egész ország is. Ilyenkor kelnek életre a legendák. Petőfit számtalan helyen "látják" a szabadságharc bukása után. Ugyanígy volt 56-ban, csak a felgyorsult időben ez nem éveket vett igénybe, mint 1848-49-ben, hanem hónapokat. Szárnyra keltek a hírek, hogy Maléter Pál a Bakonyban még tartja magát, hogy a miskolci egységek a Bükkbe húzódtak, és a Gerecsében is felkelők vannak. Egészen december elejéig hittünk abban, hogy nem vesztett el minden, hogy a sok ezer felkelő és több tízezer egyetemista, ifjúmunkás még összefoghat. Bárány János, a Csepeli Ifjúmunkás Szövetség főtitkára azt mondta, bármikor ki tud állítani ezer főt. Ő volt októberben a Tompa utcai felkelők parancsnoka, és híre ment, mekkora szovjet támadást tudtak megállítani; miért kételkedtünk volna a szavában. Bár így utólag nézve hagymázás álomnak tűnik az egész, hiszen teljesen magunkra hagytak. Az Egyesült Államok különböző csatornákon biztosította a Szovjetuniót, hogy nem fog közbelépni. A Szovjetunió pedig eltökélte, hogy tűzzel-vassal leveri a magyar forradalmat. Meg is tette. Az, hogy senkire nem számíthatunk, még nem derült ki számunkra egyértelműen, és szívvel-lélekkel szerveztük az ellenállást. Működtek a Nemzeti Bizottságok, a Forradalmi Tanácsok, a Munkástanácsok, a kórházakban a felkelő egységek, a mentőszolgálatok, az egyetemek Nemzetőr Zászlóaljainak maradványai. Közben azonban megindult az exodus, a kivonulás nyugat felé... December közepére, végére lett nyilvánvaló, hogy cserben hagytak minket. Mint annyiszor a történelmünk során! És semmi remény nincsen. Minden további szervezkedés csak a véráldozatokat növelné...

A bírói eljárás során, azért is, hogy megfélemlítsék az egyetemistákat, és azért is, hogy az értelmiség vezető szerepét kidomborítsák, engem a szervezkedés vezetőjének tettek meg. De ez nagyon sokpólusú szervezkedés volt, nem is létezett vezérkara. Csak csoportok voltak és azoknak vezetőik. Én tehát egyetemistákat kapcsoltam össze munkásegységekkel, orvostanhallgatókkal, műszaki egyetemistákkal és joghallgatókkal. Az egyik csoport röpcédulákat gyártott, a másik az Élünk című lapot szerkesztette. Amikor Obersovszkyék letartóztatták, Békési Béla orvostanhallgató és Péch Géza fiatal mérnök vette át a lapot. Mindkettőjüket kivégezték később. Mi, hogy jól konspiráljunk, Újra élünk címmel ismét kiadtuk a lapot, Hegedűs László szerkesztésében. Őt életfogytiglanra ítélték.

A harcok alatt az orvostanhallgatók bekapcsolódtak a mentőszolgálat munkájába. Gondolja el, hogy tizenháromezer embert szállítottak kórházba. Iszonyatos szám! A súlyosan sebesültek... Nem szólva az ambulánsokról! Ezt a számot a Statisztikai Hivatal közölte 1957. január 15-én.

Mécs Imre Visszaemlékezéseiből (1988)

KIBÉDI VARGA ÁRON VERSEI

274

kulcsokat cserélnek a hímzett abroszon
fordítva bontották ki a befőttes üvegeket
hosszúra nyúlik a mindent felbontó beszéd
akadálymentesen vetkezi a szavakat
hosszúra nyúlik a hajnali kézmosság

főnyalábólják a bomlás virágait
romlatlanok mint a hites műfordítók
és sorban állnak már mert fékezni szerettek volna
mert most besöprik a fölösleges magánhangzókat

a bomlást altatják és róluk pereg a szédülő nappal
tündérek kereskednek velük (úgy tűnik) maradnak
a kulcsok rendeltetése eldőlt a hitetlenek álmai megindulnak

a hosszúra nyúlt beszéd elmosódik
hajnal van zabolátlan hajnal

Jecza Péter:Germinal

275

Az ember változik, a szó marad;
viszik, mint ég a felhőt, vész a csónakot,
kifogják, aprítják: valaki mindig vár.

Az erdő szótlán, a szokatlan pázsit,
az ember más: elmosódik és didereg
az elharapódzó fényben. Mindig a szót fogadja.

Körvonalaait elveszti, átruházza
új és szokatlan nemzedékekre:
viszi a szó, magával ragadja.

Mint vak ember botja, mint az igazság,
úgy dörömböl minden zord kapun.
Fogják és fogadják: ellentmondanak.

Zokognak, a változást okolják,
a halandóság kurta szóvitójét:
a szó pedig árad, a szó marad.
Gömbölyű és parttalan, mint a valóság,
készülődik a végnélküli sorsra.

305

Megírom a királyok válaszait,
felborítom a menetrendeket.
Jövőimet múltamba aprítom;
azt modják: ez az öregség.
Ez az ifjúság.

Kintrekednek a hirtelen örömek
- lagúnák, virággal leöntött tavak -,
ezrével. A népszerűtlen megváltások,
mulandó jegykezelők.
Nagyon sokan vannak.
Boldogan felelnek.

Én most már bent vagyok, múltamat ásom.
Megtépázták, de felderül:
kiderít engem és felsietek -
magamat várom az épületes tetőn.
Sokan vagyunk, nagyon sokan.

306

Beszélni nem tudok, nem ez a szerepem.
Rám az áthidalás vár, a szembenézés.
Pilléreim nagy, világos allegóriák.
Azt a tükröt választom, amelyik felismer.

A folyó a hidat tükrözi, nem téged.
Ezért ereszt el szótlannul.

Aki boldog, nem vállal szerepet.

KIRÁLY LÁSZLÓ

Amiről álmodunk

Hölgyeim és Uraim!

Jó néhányszor végigolvastam a Magyar P.E.N. Club meghívólevelét erre a találkozóra, és mindjárt utána a riasztó idézetet, mely tulajdonképpen irányt is mutatott volna a gondolataimnak: "Nous autres, civilisations, nous savons maintenant, que nous sommes mortelles".

Nehéz gondolat ez, különösen kelet-európai ember számára, aki ha élni akar, e gondolat ellenében próbál tenni valamit önmagáért vagy másokért.

"Kedves" jelenetek ötlöttek föl emlékezetemben; gyanútlan polgárokat vallató "belügyi dolgozók" ültek asztalomhoz — és itt szeretném, ha valaki értékelné a kommunista "belügyi dolgozó" megnevezést; vagyishát elképzelt asztalomhoz ültek és segítettek arról fogalmazni: törekény-e a civilizációnk?

A civilizációnk természetesen törekény.

Azonban bármikor átülhetek a tárgyalóasztal túloldalára, és kijelenthetem: a civilizációnk nem csupán *nem törekény*, hanem egészen egyszerűen törhetetlen.

Innen meg egyetlen lépés annak az eldöntése: hová is álljunk ebben a kellemetlen vitában.

Az idézett mondat tudniillik így kezdődik: "Nous autres, civilisations..."

Vagyis: mi, a többiek, a civilizáltak, de még rosszabb, ha így fogalmazok: *mi, a civilizációk*.

Imígyen töprengtem azon, mit is mondjak el röviden általam sokra becsült embereknek arról, hogy nem tudom: mi a civilizáció.

Mi, itt, most, mindnyájan civilizáltak vagyunk — ebben megegyezhetünk, ha van humorérzékünk.

És még hányan vannak civilizációk birtokában?!

Egy kedves ember jelenik meg előttem; az idő 1971 augusztusa Szentpétervárott, amit akkor Leningrádnak hívtak, szóval egy ember Finn-Karéliában, aki tudomást szerezvén arról, hogy azon a napon magyar embert láthat, órákon át állt a nyaralója kerítése mellett.

A civilizáció akkor, ott, a kerítés mellett, így nézett ki:

— Hallottam, hogy maga magyar ember.

— Jól hallotta — ismertem be. — Ön meg orosz ember, tudommal.

— Így van. Nem tudom, hogy áthívhatom-e az én telkemre, de van egy ötletem: megiszunk egy pohár vodkát, utána meg ezt az

egy szem almát kettévágjuk és megesszük.

Mit mondhatnék: egyetértettünk.

Azt gondolom: megérné megközelíteni azt a helyzetet, azt a pillanatot, amikor leülünk egymással szemben egy asztalhoz, és felfedezzük (vagy újra felfedezzük) a lehetőséget, mely szerint egyik ember beszél, a másik érti — és viszont.

Tehát a civilizációról lenne szó.

Már majdnem eredeti gondolataim támadtak, amikor kiderült, hogy a P.E.N. meghívólevelét eltűnt a szemem elől, a saját civilizált lakásomban.

Dühös voltam-lettem, de nem estem kétségbe, mert tudtam, hogy egy lakásban, amelyben négy felnőtt ember él, igen szűkre szabott területen, és ráadásul valamennyien vagy írnak, vagy előadóművészek, vagy magasrendű olvasók — szóval tisztában voltam vele, hogy ilyen helyzetben hangulatban-állapotban hiába is kutatok a P.E.N. meghívó után.

Inkább elutaztam egy civilizált városba, ahol őszinte meglepetésemre több mint száz könyvtáros gyűlt össze két napig beszélni és hallgatni közös dolgainkról.

Azt hittem, eltévedtem.

És derűs is lettem: ha ennyi ember, ennyi ideig, kényszer nélkül képes ma civilizációról beszélni-hallgatni akkor talán képesek félig-meddig meggyőzően kijelenteni: ez a valami, amit mi civilizációnak nevezünk, nincs vesztélyben.

Hölgyeim és Uraim!

Legyünk őszinték: mindnyájan tudjuk, hogy a civilizáció vesztélyben van.

Visszatérve a P.E.N. Club meghívására, szeretettel elmondanám, hogy egy Tisza-parti sörözőben ezelőtt egy héttel, Szava Babics úrral aki író, professzor, műfordító és atabbi, ilyesmikről beszélgettünk.

Ilyesmikről, mint kultúra, civilizáció, és még olyasmikről is, mint: *haza*.

Tudva tudjuk, milyen elválaszthatatlanul kapcsolódik egymáshoz, nem a *haza* és a civilizáció! — a *hazánk* és a civilizációnk.

Én a Tisza-parti sörözőből egy gondolatot hoztam magammal: a *haza* az a hely, amelyről legtöbbet álmodunk.

Azt is meg kell mondanom, nem ez a legszebb az egész történetben, hanem az: kivégző osztag előtt sem tudnám megmondani: Szava Babics jelentette ki ezt, vagy én.

MÓZES ATTILA

Lambada-forradalom

Volt egyszer, hol nem volt, egy forradalomnak nevezett fegyverroptogásos valami, amikor a tévé tűzszüneteiben állandóan lambadát sugároztak a képernyőről, s fülünknek bizony istenien csengett a füledt erotikájú dallam, szemünket gyönyörködtette a formás női pucérság, hiszen annak előtte a minél perverzebb diktatúra egyre prűdebbnek mutatkozott a "kultúra" és KULTÚRA behatárolásának területén, ám a frázispuffogatás közepette hogy, hogy nem, az íróknak-művészeknek futotta erejükkel arra, hogy a hatalmat bepalizva rangos irodalmat is tegyenek a szépszámú olvasó asztalára. A körülményekre való tekintettel ezt máig is valaminő csodának fogom föl, aminthogy azt is, hogyan lehetett olyan, civilizációs-nak egyáltalán nem nevezhető körülmények között élni. Kultúrában végül is nem volt akkora hiány, mint civilizációban, s az események mámorában megvoltunk győződve arról, hogy hozzánk is begyűrűzik a nyugati, az amerikai civilizáció, s a nyomokban igenis meglévő kultúrával együtt hatva fogják befolyásolni életünket a legóhajtottabb irányba, hiszen a kultúra és a civilizáció szerves együttfejlődése tűnik ideális jelenségnek, ugyebár. És jött ám a civilizáció legott, huszonsok csatornáján az ún. kábeltévének, és mindenik csatornán megcsodálhattuk reklámszinten a Nyugat termékeit, ami számunkra — véltük — csak *egyelőre* pusztá reklámanyag. És vártunk, s aztán egyre inkább hűledezve kellett tapasztalnunk, mennyivel fűgérben képes betörni a piacra a kultúra, mint a civilizáció. A könyvstandokon megjelentek a mindennemű trilererek, aki akarta, zabálhatta az addig tiltott anyaországi és nyugati folyóiratokat minden minőségben és mennyiségben, a tévében pedig rapelt és technózott a néger (naná, jövedelmesebb az utcasepréskénél!), La Bouche asszony olyan világlágert gajdolt reggeltől estig, amilyent esetleg csak a cseléd tud dúdolni mosogatók közben, s egyszerűen csak arra ébredtünk, hogy ízlésünket minden vonatkozásban egyfajta szubkultúra határozza meg, sőt, határolja be, mert immár csak ezt kaptuk: orrvérzésig horroret és akciófilmet,

ami körülbelül oly tartalmas, mint a *Kicsi kutya, tarka, se füle, se farka*, azaz: elől-hátul véres. Vidiótáknak szakmányban legyártott klipek fárasztják már alig-alig ingerelhető szemünk, köztük ilyen "csúcsok": három álomszép leányzó szétver egy szintén álomszép Porschét, miközben daluk egyetlen szó ismételtetése, hogyaszongya: Scheisse. És Scheisse, shit, merde minden mennyiségben és nyelven, de legalább van választási lehetőség: ha megunod a verbális és képi agressziót, átválthatsz más csatornákra, amelyeken Hollywood és Broadway üli végeérhetetlen, fajtalanokodó nászát az ízlés ellen musicallel és szappanoperával, a kultúra e két föl-kent cukrosbácsijával, miközben várunk, csak várunk türelemmel, hátha juttatnak nekünk is abból a civilizációból, amit reklámszinten kapunk. Előre vaknyugatnak, idézhetném a Beckett-címet; mindnyájan megkapjuk a nyugattól, ami megillet minket; az a szegény rendőr is, akit kameravégre kaptak Kolozsvár főterén, a körülúrt szobor árnyékában, s miközben a nyakig a porban ülő koldusok között két rokonszenves srác pőnögött gitárján, a rend jámbor öre megszállottan ismételtette a kérdésre, hogy számára Európát csak és kizárólag Románia jelenti. Így is van, s mi bizonyítaná jobban ezt, minthogy — nem lódtok! — nálunkfelé némelyik tehetségesebb koldus is rapszerűen pörgő szöveggel kéreget.

Befejezésül még csak egyetlen példát: néhány évvel ezelőtt a francia irodalomról faggattam egy kamaszfiút, aki Balzacotól Baudelaire-ig senkiről nem hallott, s csak akkor csillant föl a szeme, amikor Rimbaud felől érdeklődtem. Ó, hogyne, róla aztán hallott. Gyanakodva kérdeztem rá, ki lenne ő, mire a fiú magától értetődően: Hát a Sylvester Stallone, persze! A kisfiú egyébként egy magyar író és egy képzőművészno gyermeke. Az én fiam. Hálstennek ma már Tolsztojt, Balzacot és Dosztojevszkijt is olvas, és utálja a rapet, bár a nyugati civilizációból még mindig igen ritkán részesül. De a könyvig legalább már "visszafelődött". A társadalom nagyobbik felének viszont nem jósokol ilyen "leépülést".

A fenti szövegek elhangzottak a P.E.N. Club regionális konferenciáján, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban 1996 októberében.

SZŐCS ISTVÁN

Az eljött század befejezhetetlen regénye

Tulajdonképpen meg lehet érteni a cenzorokat: valakinek szívén kell viselni az emberiség jövőjét, s a cenzorok úgy érzik, ők az egyedüliek, akik ezt megtehetik; mert ők azok, akik azt hiszik, hogy a jövő — kormányozható; akik úgy tudják és azt hiszik még, hogy az írás hatalom, sőt, ördögi hatalom; a cenzor az, aki működjék bármilyen ideológia szolgálatában, legyen vallásos cenzor, jezsuita vagy fundamentalista moszlim, de legyen akármilyen ateista és a materializmus hivatalból kirendelt védője, szóval ő az, aki mindég, minden korban hisz a mágiában; és megpróbálja gyakorolni is; és éppen itt rontja el a dolgokat. Mert noha a tilalmak (mindenféle tilalmak) nagy szerepet játszanak a mágiában, a varázsláshoz még nem elegendők.

Mindenesetre, a cenzor tudja a legjobban, hogy nem szabad az ördögöt a falra festeni, mert megjelenik. Amit egyszer elképzelsz valaki, és ki is mond, azaz le is ír, esetleg meg is fest, az már *működő valósággá* válik. Ez az oka, hogy sok olvasót annyira idegesítenek az utópiák, a *Jövő-regények*, a tudományos-fantasztikus rémálmotások, mert érzik: ha már megfogalmazták a rémségeket, akkor egy zsilipet is megnyitnak, amin beáramolhat maga a sötét jövő.

Ne vágyd tudni, mit jótékony kéz elfedez előled; nekem az ellenérzésem a szatirikus utópiákkal szemben azért ennél határozottabb; valahogy meg vagyok győződve, hogy Huxley és Orwell nemcsak leleplezte a jövő tendenciáit, hanem recepteket írt a számára. Lehet hogy a „jövő” nem lettek volna olyan rémesek — mindazok a szép és szebb jövők, amiért küzdve küzdöttünk és aztán megkaptuk őket —, ha a kaján képzelet nem avatkozik beléjük?

Mégis, egy év híján negyven éve vadász-
tam egy jövő-regény kéziratára, s most a
legizgatottabban olvastam volna végig, ha
— nem hiányozna a vége. Ám a végét, úgy
látszik, maga az eljövendett valóság sem
tudta megírni, talán az az eset áll fenn, ami-
kor nemcsak az írást, az ígét cenzúrázzák,
hanem a teremtetést is?

Ezt a regényt közel hatvan évvel ezelőtt írták (1938-ban), és már napjainkban is játszódik a cselekménye; tehát látnunk kellene, hogy úgy van, vagy nincs úgy?

Látszatra a szerző nagyon melléfogott a jóslataival. Közvetlenül a második világháború kitörésének a küszöbén ugyanis egy olyan huszadik századi európai jövővel számol, amelyből kimaradt a második világháború, mármint az európai frontokon. Valahol a Távol-Keleten van az igazi nagy veszedelmes háborús tűzfészek, és a kínai-japán viszony — előbb ellentét, aztán a fehér világ számára a legfenyegetőbb változat, az egymásratalálás — adja meg a jövő világháborúinak a veszedelmes dinamikáját; *a sárga veszedelem*; de ezt a kifejezést a szerző nem is használja és nem is nagyon foglalkozik vele, csak itt-ott bukkán fel a regényszereplők elejtett utalásaiban.

Ehelyett mi történik Európában századunk végén, ha már nem zajlott le itt a második világháború? A szerző szerint *kiegyenlítődés* jött létre, mert az volt egyedül ésszerű: a nemzeti szocializmus elvesztette nemzeti jellegét, a marxista szocializmus

osztályharcos radikalizmusát — sőt, még a sztálinizmus és a trockizmus is kibékült; Trockij hamvait hazaszállították Moszkvába — s létrejött az Európai Egyesült Államok; amelyben a megszelídült, emberarcú szocializmus kereszteződik a reformisták fogyasztói-szociálisháló-társadalmával és létre jön a nagy technokrata jóléti kaptár-állam. Ennek a kialakításában, nyilvánvaló társadalomtörténeti szükségszerűségként igen nagy szerepe van a feminizmusnak, főleg abban a vonatkozásban, hogy a nőket megszabadította a gyermeknevelés nyűgeitől és biztosította az egyenjogúságot minden vonalon.

Figyelemreméltó mozzanat, hogy a nők és egyáltalán a családok kezéből nem azért veszik ki a nevelést, és nem azért szakítják el tőlük a gyerekeket, hogy könnyítsenek az életükön. Mindezt azon a címen teszik, hogy a nevelés olyan fontos és komoly dolog, hogy nem lehet a szülőkre bízni, csakis szakemberekre, és a szülőknek még bár találkozniok sem szabad gyerekeikkel, hogy elfogultak ne is lehessenek irányukban.

Az Európai Egyesült Államokban, éppen a feministák kezdeményezésére felépítenek egy minta-városállamot, a neve MATRIX, ahol ez a langykommunizmus reklámszinten jelentkezik. (A vagyon-korlátozásokra itt az jellemző, hogy az embernek legfeljebb csak két lakása lehet!) A lakosság éppen olyan vegyes nemzetiségű, mint a mai amerikai úrhajós tévéjátékokban; a nyelvi érintkezés és oktatás részletei nincsenek tárgyalva. Magyar, német, holland, román, lengyel és más személyek dolgoznak az egyes munkahelyeken, egymás mellett, békében, eszükbe sem jutva, hogy — villonghatnának.

Az előrelátása a szerzőnek, mondhatnánk, ebben a vonatkozásban, kihagyott.

Széles Kálmán: Variáció egy kérdőjelre

Más dolgokban annál elképesztőbben működik.

Mindenekelőtt abban, hogy bármennyire tudományosan szervezett a nemek kapcsolata, bármilyen kitanulmányozottak és rava-
szak a házassági törvények (például a házastársaknak joguk van két időszakot egymással tölteni, s közben más időszakokat másokkal, s a házasság csak akkor válik felbonthatatlanná, illetve csak akkor tiltják el a feleket más kapcsolatoktól, ha harmadjára is összeköltöznek) az egyéni, személyes boldogság nincs biztosítva. Érzelmi problémák miatt — "egymás meg nem értése" miatt — éppen úgy szenvednek, mint bármely előző kor embere.

És éppen itt, MATRIX területén jelentkeznek ennél a LANGY ÚJ VILÁGnak a nagy ellentmondásai, amelyek ki akarják kényszeríteni a társadalom továbblépését, még itt sincsen Kánaán.

A regény nagyszabású, többszólamú műnek volt eltervezve, amelyben a különböző bonyodalmak egymásra épülnek: a személyes érzelmi drámák fölött ott meredez a kozmikus katasztrófa veszélye — éghajlatváltozás, amely rendhagyó esőzéseket idéz elő s az áradások különösen veszélyeztetik Matrixot, amely a holland és a német tengerpart találkozásánál épült, a "tengertől elhódított" területen, ott van a környezetszennyeződés problémája; a társadalmi kérdések — az emberek unják a gépies munkavégzést és új házassági törvényeket is kívánnak, amely a harmadik összeköltözés után nem másoktól, hanem egymástól tiltaná el a feleket, ha azután is külön utakon is járnának —... és végül itt a nagy problémája a nemeknek: a nemeknek megszűnik egymásra gyakorolt vonzása. A nő és férfi mint olyan nem érdekli egymást, csak untatja, aztán már idegesíti. Vége a koedukált világnak: nők és férfiak nem hajlandók egy fedél alatt élni, egy munkahelyen dolgozni, sőt adott pillanattal még ugyanazon a járdán közlekedni sem!

Matrix vezérszemélyiségei nem tudják tisztázni, mi ez? A környezetszennyeződés következménye? Génmutáció, kozmikus sugárzás hatására? Vagy valakik kísérleteznek? — lásd Ox doktor ötlete — s erre a gyanúra az ad okot, hogy a város közelében létezik egy üdülőtelep, egy strand, ahol a belépőkön a leghagyományosabb vonzalmak a leghevesebben törnek ki...

A probléma külön pikantériája, hogy a nemek közti vonzalom megszűnésének nem kölcsönös okai vannak; a nők ugyanis még nők, de a férfiak már nem férfiak, hiányzik belőlük a függetlenség szelleme, az önállóság vágya, nincs bennük egyéniség; unalmas egvedékké, unott dolgozókká válnak.

Igencsak elgondolkoztató, hogy a *szabadság* nemcsak mint eszme, hanem mint frázis sincs már jelen a jövő társadalmában, vagyis — a miénkben! Ezt a hatalomnak való *ellenállás*, a "tiltakozás" eszméje és törekvése helyettesíti, ami kétségtelenül profétái előrelátása volt a szerző részéről mindannak, ami a hatvanas évek óta bekövetkezett.

(A szerző polgári foglalkozása szerint villamossági mérnök volt, egy áramfejlesztő telep főnöke, s egész szemléletét uralja Ohm törvénye: az ellenállás erőssége növeli a feszültséget, viszont a feszültség növelése ugyancsak magával vonja az ellenállás növe-

>>>>>>>>>>>>

Mindenesetre, ha nem kerül elő Huber Győző kéziratának folytatása, érdemes volna pályázatot hirdetni a folytatására; én megtenném, ha telne rá. Nehogy a történelem fejezze be helyettünk ezt a regényt. Mert a történelem tud valamit, úgy látszik, valamit, amitől az összes pártállású cenzor joggal retteg.

A gépész magát holtra itta.
Forog az óriási hinta.

In memoriam Tompá István

Hajdani gimnazisták, ha nyolc esztendőn át osztálytársak voltak, osztályos társak maradnak egy életen át. Hát még ha az az osztály egy olyan hagyományra épülő több évszázados intézmény része, mint amilyen a kálvinisták kolozsvári kollégiuma volt. Tompa Istvánnal, aki sírkertjeink gyertyafényes virágborulásának másnapján pihent meg a Házsongárd lombtalan fái alatt, osztálytárs voltam. Nyolc évig. És osztályos társ maradtam, immáron elmondhatom, mindvégig. Ő már átlépett abba a másik, kritériumok nélküli világba, amelyet, mivel a történeti kényszerek és kényszerűségek sanda esetlegességei már nem befolyásolhatnak, "örökkévalóságnak" nevezünk. Most, hogy emlékét idézendő "innen" tekintek "odaát", csodálom káprázat játszik énelem: mint-ha mindaz, ami életünk "posztliceális" évtizedeiben történt, csupa-csupa akcidentum lett volna. Akcidentum, de azért mégsem véletlen. Inkább a hétköznapi esetlegességek irányt szabó, azok fölé kerekedő olyan meghatározottság, amelynek predesztináló stigmái Alma Materünk, mielőtt kötétyéből világra szórt volna bennünket, kitörölhetetlenül a homlokunkra égetett. Ezáltal bennünket is eljegyzett annak a "bélyeges seregnek", amelynek minden tagja egyen-egyenként a belső hangra figyelmeztet, mert szabad csak a megszólítottág kegyelmi állapotában lehet. Mikor pontosan tudja, hogy azt cselekszi, amit kell, és kimondhatja: "Itt állok, másként nem tehetek". Mert a tökéletes szabadság nem más, mint a "másként nem tehetek" kööttségének a vállalása.

Már nyolcadik gimnazisták voltunk, most ötvennégy éve, amikor a Gyulai Párról elnevezett önképzőkörünkben éppen a reformáció ünnepének hónapjában éles vita keletkezett az eleve elrendelés tanáról. Filozófiai oldaláról gyűrűköztünk neki a kérdésnek. Közlebből: a determinisztikai és az etikai vonatkozásokat boncolgattuk. Sok-sok év múlva egy alkalommal el is emlegettük, hogy lám, mi akkor Marxot, Engelseket nem ismertük, de Kálvin nyomában is eljutottunk oda, hogy az ember szabadsága a felismert és vállalt szükségesség.

Mikor utoljára láttuk egymást, az előrehaladt kór miatt már csak vánszorgott a Dózsa György utcában. Ovidius talán hibásan idézett szavaival üdvözöltem:

— Eheu fugaces anni Posthume, Posthume! (Hej, Posthumus, Posthumus, hogy elfutottak az évek!)

— Az az évek dolga. Hadd fussanak — legyintett kedvetlenül. — A miénk, ha még emlékszel a közösen megvívott önképzőkori vitánkra, az lett volna, hogy figyelmezzünk a belső hangra. Te mit tettél, mikor tudva tudtad, hogy mit kéne tenned, de azt nem merted megtenni?

— De, Pista — tértem ki a önmarcangoló kérdés elől —, emlékezz vissza, ha arra a vitára nem jön el néhány teológiai tanár is, s köztük a valóban nagytiszteletű Nagy András professzor úr is, aki szépen levezette a kérdést, mi bizony önéliküle a Református Kollégium kellős közepén mind a hárman maradtunk a predesztinációs felfogásunkkal.

— Hogy-hogy mi, hárman? — hökkent meg.

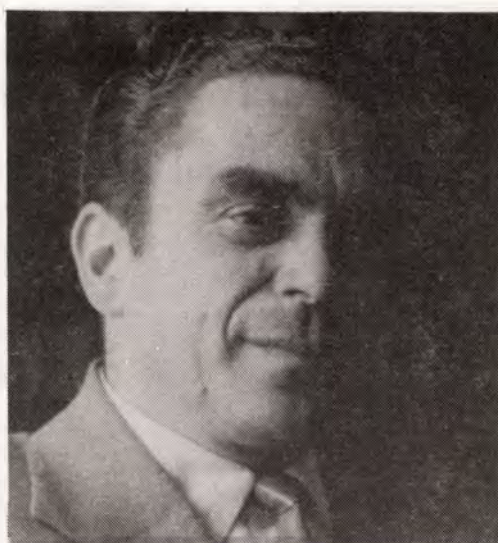
— Hát Kálvin, te meg én.

Szegénynek nevetésre torzult az arca, és megcsóválta a fejét:

— Szokásod szerint kivágtad magad. De én nem szorítlak tovább. Nincs mit cicomázni. Számot kell adni, hogy miként feleltél a belső hívásra...

Kezet fogtunk. Utoljára. Az út végén. Két kálvinista öreg diák, akik már nem katekizmus szerint hiszik, hogy nem semmiért, még csak nem is akármiért, hanem számunkra rendelt és felismert valamiért jártuk be a földi tereket.

Tudom, irodalmi lapban pályája végén írónak literatúri munkásságát illik számbavenni. Tompa Istvánnak is tollforgatói érdemeit és irodalompolitikai tevékenységét kellene értékelnem. Megtehethetném, hiszen figyelemmel kísértem újszólván minden sorát. Sőt, még azokat a legtávolabbiakat is, amelyek soha nem kerültek

szedőterembe, hanem kis lapunk, a *Remény* sapirografiájából 80-100 példányban csak egy olyan "nagyközönség" elé, amelynek tagjai gátlástalanul szokták megmondani a véleményüket közvetlenül a szerzőnek, rögtön a megjelenést követő "hosszúszüneten". Rendszeresen hárman "irigáltunk" az osztályban. De a harmadik immáron negyven éve angolul ír: mi megmaradtunk "romániai magyar íróknak". Immáron elmondhatjuk, mindhalálig.

Azt is tudom, hogy a "korszerű olvasó" már nem figyel Jókaira, illik a romantikára legyinteni. De talán ez a lelépő évszázad, amely hagyományos logikájával az ember ellen fordította a XIX. század nagy célkitűzéseit, nem rabolta el azt a képességünket is, hogy felismerjük a verbális romantikus szituációkat, amelyeket mindenhol és mindenkor megteremthet az idő. Igaz, a romantikus konfliktus-helyzeteknek csak a múlt század frői tudtak felemelő megoldást találni, mert az a század még hitt az emberszabású megoldásokban.

Azért talán mi maiak is érzékelhetjük annak a sajátosan romantikus létkörülménynek a rezonanciáját, amelyben az ifjú Tompa István emberré cseperedett.

Apai ágon a székelység egyik legmarkánsabb primor, az az lófőszékely családjaiból származott. A nagy család elszegényedett ágaival szemben az ő apai nagyszüleinek és az édesapjának is a régi dicsőséghez megmaradtak ősi földjei, erdői, a zajzoni kúriájuk, no meg a fürdő is. Mert az is Tompa-birtok volt.

Aztán az első világháborúból hazakerülő szigorló orvos, a 2. brassói huszárezred délcég egészségügyi tartalékos főhadnagya feleségül vesz egy kolozsvári magyar zsidó családból származó harmadéves medikát. A fiatalasszony hagyott csapot-papot, amint az ő esetében a fakultást kell értenünk, és leköltözött Zajzonba. Az öregek, akárcsak annak idején Benedek Elek szülei a Pestről hozott zsidómenyasszonyt, szeretettel fogadták menyüket és megőrizték őt szeretetükben életük végéig. Az új asszony pedig minden második esztendőben egy-egy fiúgyermekkel gyarapította a családot. Köztük István a másododik. És a leganyásabb. Mikor, ki tudja, miért, a fiatalasszony összecsomagolt, hogy urát és három fiát otthagya visszaköltözzön Kolozsvárra, István a nyakába kapaszkodik és olyan szívzaggatón kéri, hogy ne hagyja ott, hogy végül is, az eredeti tervtől eltérően, a középső fiú Kolozsvárra kerül.

Kolozsváron, a Kossuth Lajos utca elején volt egy sportútlejt, ide jártunk tornacipőt, pingpong labdát és ólomkatonát vásárolni. Mert itt a tulajdonos minden református gimnazistának tíz százalékos kedvezményt adott, lévén, hogy ő nemcsak Tompa István anyai nagybátyja, de a kollégiumnak is öregdiákja volt. Vitézségi érmeit, amelyeket viselnie nem volt szabad, zöld posztó párnán a pult felett, a vitrinben tartotta, úgyszintén a hajdani sportversenyeken nyert érmeit is. A nagypapa még Ferenc Józsa korában alapította a "Nájmón-féle" első készruha üzletet. Gyermekkorunk álmai netovábbja volt egy valódi, sötétkék, aranygombos "nájmón zakó". És itt élt Jenő bácsi, a család bölcse, a Kolozsvár-szerte ismert dr. Neumann Jenő (később a Bolyai Egyetem tanára), a New York kávéház művészasztalának, a legendás "Duma-postának"

állandó látogatója. És még volt itt egy sokgyermekes háziasszony nagynénje is Tompa Istvánnak. Közben az édesanyja nemcsak fogorvosi diplomát szerzett, de rendelőt is nyitott, majd az illegális kommunista mozgalomban is elkötelezte magát. Mozgalmi fedőneve "Kocka".

Eközben Zajzonban Tompa István második felesége, egy lengyel főúri hölgy kiépítette és átszervezte Zajzon-fürdőt, s a bukaresti felsőtízezer (Sturzák, Bibescuk stb.) exkluzív nyaralófészkévé varázsolta. Pista a nyarakat a nagyszülői kúriában, ahogy mondta, "otthon" töltötte, de teniszezni, garden partykra feljárt a "villába", beszélt románul, németül és még franciául is, ha muszáj volt.

És e romantikus sokféle ellentét közé csöppent kamaszfiú életében csodálatos integráló erőként ott volt "az öreg kollégium". Az úgy formált bennünket emberré, hogy soha-soha nem akart a maga képére faragni, mert minden faragott képet, az önmagáéval hivatkozott is elutasította.

Csak hogy tovatűnt a XIX. század, s a XX. ellentmondások közt tébláboló, vagy önmagába csavaródó hősnékné végül is a nyakába lehet varrni az egész történelmet. Még azt a láncaltap történelmet is, amely Erdélyt kettévágta, s például Zajzon-fürdőt Dél-Erdélyben fejeztette.

A Tompa család is drámai választásoknak nézett elébe: "Kocka" nyakába az új hatalom rövidesen kommunista-pert akasztott. A Neumann családot, Jenő bácsi kivételével, egy szálíg deportálták, a haláltáborokból senki nem tért haza. Ugyanekkor lent, Háromszéken Tompa István apjából megyei tiszt főorvos lett, s így a szörnyűségek fiát nem érintették. Neki "csak" ki kellett bírnia mindazt, ami történt körülötte. Orvostanhallgatóként a klinikák sebészeti osztályán gyakornokoskodott, ápolta, kötözte a tordai harcok sebesülteit...

Tompá István a bevonuló szovjet csapatok után idehonosodott "új világ" szolgálatába állott. Volt ifjúsági szervező, magas beosztású pénzügyminisztériumi tisztviselő, másodtitkár Kolozs tartományban, a tartomány, majd a megye gazdasági vezetője. És nem hit nélkül vallotta, amit vallott. Közben még meg sem száradt a tinta az új-régi békeszerződésen, mikor illegálisbéli hercehurcákért édesanyját, "Kockát" kizárták a mozgalomból. Néhány év múlva — éppen akkortájt, amikor ő késhegyig menő költségvetési vitát folytatott a pénzügyminisztérium nevében egy ugyancsak ambüocusz fiatal tábornokkal, akit történetesen Nicolae Ceausescunak hívtak — a drága zajzoni nagyszülőket és testvérbátyját mint földbirtokosokat deportálták. Hogy aztán a deportált öregeket Pista kizárt-párttag édesanyja látogassa, s gondoskodjék róluk, amint a körülmények engedik...

Magam, aki akkor is, most is rendületlenül hiszem, hogy magasrendű társadalmakat csak az emberi szolidaritás és az egyéni szabadság alapján lehet megvalósítani, mindig érthetetlen csodálkozással szemléltem azt a fanatikus hitet, amellyel a kommunisták alá tudták rendelni személyiségüket ennek a Molochnak. Holott Tompa István sohasem volt karrierista, mindig annál alacsonyabb beosztásra tartotta magát felkészültnek, mint amivel megbízták. Mindig kevesebbet igényelt, mint amennyit kapott, és hiszem, hogy abban az eljövendő társadalomban a gazdasági és politikai ügyeink intézői olyan tiszta kezű emberek lesznek, mint ő volt egész életében.

A mi osztályunk régebb is öt évenként tartott érettségi találkozót. 1977-ben, a harmincötödik évfordulóson, kezében pohárral, Tompa István felém fordult:

— Milyen jó, hogy legalább mi megmaradtunk egymásnak. Öreg fiú, közeleg az idő, hogy szembe kell néznünk önmagunkkal, és majd vallani is kell arról, amit megéltünk.

Jó volt elolvasnom az utolsó kötetét, ahogy én nevezem, "a szembenézés könyvét", aminek a megírására, csak én tudom, milyen régóta készült. Ez a kötet talán érzelmes, mégis mélyen emberi üzenet az utókornak: aki bölcsőtől a koporsóig, Trianontól Jaltáig, Jaltától Máltáig itt, a Kárpátok ölen — ha néha tévutasként is, de — emberséges reményei szerint munkálkodott, az mindenkor érdemes az unokák és dédunokák könnyeire.

DÁNÉ TIBOR

A források hű sáfára

>>>>> folytatás az 1. oldalról

sekből tekintélyes kötet kerekedett ki, mely rá is érvényessé teszi a megállapítást: a levéltári munka, tájékoztatás mellett írt is Kiss András! A környezet, a felbukkanó adatok hatása alatt tudós hely- és művelődéstörténésszé érett; forrásközlései, értelmezései így, ebben a kötetben ráébredtek az olvasót, hogy Kiss András az igényes tollforgatásban is Kelemen Lajos méltó örököse.

A kötetnek különben megvan a maga, az 1980-as évek közepére jellemző története. Mint az előszót helyettesítő Confessio dátumából is kiderül, Kiss András 1985 őszére készült el a könyv összeállításával, s azt átadta a Kriterion Könyvkiadónak. Arra a hátsó borító szövege világít rá, hogy milyen úton-módon fektették el abban a "cenzúra nélküli világban" a kéziratot: se nem engedték sajtó alá, se vissza nem utasították a felelősség elől kitérő egykori párhivatalnokok. A szerző kérésére 1988 végén visszaadták a kéziratot. Aztán a változásokat követően 1990 elején újra a Kriterionhoz került a kötet. De most más, aktuálisabb kéziratok élveztek elsőbbséget. Végül a Magyar Művelődési és Közoktatásiügyi Minisztérium támogatásával 1994-ben került be a kiadási tervbe, 1995-ben kezdték el nyomtatni, s ténylegesen 1996 tavaszán jelentették meg. Így a címlapon az 1994-es, a hátsó borítón és a kolofonban az 1995-ös dátum szerepel.

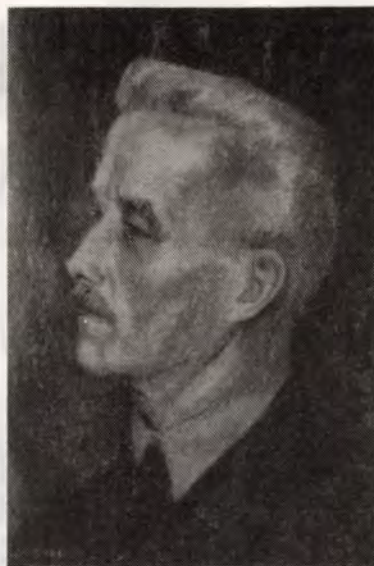
A szerző mind a Confessióban, mind pedig az 1990-es jegyzetben öntudatosan kijelenti: sem a kötetbe rendezéskor, sem pedig a történelmi fordulat után nem változtatott írásai szövegén, még egy sort sem módosított. A kötetbe rendezés elsősorban a jegyzetelés teljessé tételét jelentette. A dolgozatok egy harmada az Igazság, a másik harmada az Utunk hasábjain jelent meg, a többiek az Új Élet, Igaz Szó, A Hét oldalain. Alig egy pár közlési helye tudományos jellegű kiadvány. Ennek megfelelően a jegyzeteket vagy mellőzni kellett, vagy minimálisan csökkenteni. A könyvben nem lévén ilyen kötöttség, kiélhetti magát a továbbkutatásra ösztönző, a források pontos megjelölésére törekvő levéltáros. A 488 lapos kötetből 311-et tesz ki az alap-szöveg, a többi 175 lap a Jegyzetekre esik. Az egyes írásokhoz kapcsolódó számozott jegyzeteket az idéző jelbe zártuk. Itt olvasható utalás az első közlésre is. Az idegen és elavult szavak jegyzéke, Névmutató és Helynévmutató segíti az olvasót. Különösen a dátumokban gazdag Névmutató a későbbi kutatók munkáját is megkönnyíti. A másfél oldalas román és német ismertetés legalább sejteti a magyarul kevésbé tudóval, hogy milyen vonatkozású adatokkal szolgál a szerző.

A könyvből felvett 29 írást öt főcím alá csoportosítja Kiss András:

Levéltár-, jog- és hivataltörténet, Helytörténeti dolgozatok, Művelődéstörténeti írások, Forrásközlések, Könyvről könyvre. Közülük az első cím sejteti a leginkább szakembereknek szánt dolgozatokat. Itt olvasható a Kolozsvári Levéltár kezdeteiről és végleges rendszeréről írt tanulmány, valamint a vármegyei filiális szék kialakulásáról, hatásköréről szóló, a szerző jogi végzettségét is igénybe vevő hivatal-történeti értekezés. Az utóbbi e kötetben jelenik meg először, s bizonyára bekerül a szakirodalomba. A *Halálból megváltott válogatás* már a népköltészetből ismert motívum jogtörténeti magyarázatához egy 1614-es kolozsvári esetet hoz fel illusztrációként, s így élményszerűvé válik a fejtegetés.

A 12 helytörténeti írás alkotja a kötet tartóoszlopát. Ezek mind a levéltári munka melléktermékei. A szerző érdeme, hogy egy-egy feljegyzésben, számadásban meglátta a témát, az anekdotikus fordulatot, az ismeretlen adatsort, s a lehetséges forrásokból kiegészítve, kommentálva közzétette ezeket. Kilenc írás Kolozsvárra vonatkozik. Megismerkedünk a Főter egyik udvarának mélyén meghúzódó Torony néven ismert, középkori bástyából kialakított egykori városi tömlöccel. A korabeli bűnüldözés, igazságszolgáltatás és kiszabható büntetések bemutatását konkrét esetek teszik színessé. A levéltárban őrzött legrégebb, 1587-től vezetett kalandos-jegyzőkönyvből kiindulva tudjuk meg, hogy honnan erednek a Kalandos Társulatok, hol volt ezeknek temetőjük Kolozsvárt, s az is kiderül, semmi közük sincs a köznap i kaland szóhoz. Múltjuk a hóstáti közösségekhez fűződik, továbbá kutatást igényel. Ki gondolna ma arra, hogy több százados pogány hagyományai vannak Kolozsvárt is a farsangolásnak. Egy bűneset kapcsán jött erre rá Kiss András. Történt ugyanis, hogy Dávid Ferenc felszólítására a városi tanács 1573-ban betiltotta a nyilvános utcai farsangolást. S 1582-ben akadt négy asszony, akik farsangi bábuval próbáltak felvonulni a Király utcában. Lett belőle tanúkihallgatás és ítélet. Szintén a tanúk elbeszéléséből értesülünk az első kolozsvári halálos "közlekedési baleset"-ről. Egy ló a Belső Széna utcai kis kapunál halálosan megrúgott egy fiatalasszonyt. A vallomásokból nem derült ki egyértelműen, hogy a kocsist, a fiatalasszonyt, vagy netán a lovat terheli a felelősség a szerencsétlenségért.

Két forrásértékű írás foglalkozik a Házsongárdi temetővel. Az első a korábbi temetkezési helyeket veszi számba, a házsongárdi terület kiválasztását és az itteni első sírkert bekerítését írja le a közgyűlési jegyzőkönyvek és a számadások alapján, végül jellemzi a régi sírkötpusok. A második írás a szerény "krónika" megjelöléssel hírt ad a temető egyik legrégebbi, 1599-es kö-

Ferenczy Júlia: Kelemen Lajos

vének a véletlen felfedezéséről, s egyben megpróbálja kideríteni, ki is az egykori halott: Felten Waida. Két másik dolgozat egy-egy házszal kapcsolatos: a Király utcai "ötvös háza" és az egykori Biasini fogadó csak elindítja a gondolatot. Az első a XVIII. század elejének kolozsvári építkezési viszonyait, céhvilágát, a második a reformkor polgárosodási folyamatát vázolja fel. Ide csatlakozik az a dolgozat is, amely egy egész utca alig százéves múltjával kapcsolatos: a Pata utca egykori rossz hírnevét miként akarták semlegesíteni lakosai.

Három helytörténeti írás három nagyvárú városunk múltjának egy-egy szakaszához nyújt adatokat. Az 1601-ben elpusztított Újtorda és Ótorda viszonya 1629-ben jogi vita tárgyát képezte. A kolozsvári szenátorok 20 tanút hallgattak ki az egykori, pusztulás előtti helyzettel kapcsolatban. Kiss András értékeli a fennmaradt vallomásokat, majd közli szövegüket is. A Zilah XVI-XVII. századi társadalmi-gazdasági helyzetét elemző tanulmány főleg a mezővárosi státusz meghatározásával és az ebből fakadó következmények bemutatásával hoz újat. Nagyvárad viszonylatában a Rhédey-kertre és -mauzóleumra vonatkozóan olvashatunk egy tanulmányt. Középpontjában a mecénáskodó Rhédey Lajos főispán áll, s viszonya a korabeli írókhoz.

A Művelődéstörténeti írások fejezet négy portrét nyújt, s a XVII. század elejétől napjainkig ível. A Szenczi Molnár Albertet és a kisebbségben levő református egyházat támogató Vicei Máté kolozsvári kereskedő polgár alakját csak a városi irattár egykor leggyézesei segítségével sikerült felidézni. Gheorghe Șincai után Krónikáján kívül az első rendszerezett román forrásgyűjtemény is fennmaradt, úgyhogy már jellemezni lehet történeti fejlődést. Samuel von Brukenthal a terézianus korszak vezető erdélyi államférfia az uralkodónak való hűség jegyében élte le életét, de közben meggazdagodva, a felvilágosodás szellemének megfelelően olyan könyvtárat és műgyűjteményt hozott létre, melyek máig

is őrzik nevét. E régen élt emberek mellé társítva jelenik meg a fél századon át levéltárakban kutató Szabó T. Attila, az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárgyújtóje és szerkesztője. Róla mint kor- és munkatárs tehet vallomást Kiss András. A nagy nyelvész életműve még most is kiteljesedőben van.

A forrásközlés az igazi levéltárosi műfaj. S Kiss András három igen tanulságos, egyenesen szórakoztató közléssel lepi meg az olvasót. Pár soros bevezető után hagyja a dokumentumokat beszélni. Megismerkedünk a Mihai Viteazul erdélyi tartózkodásával kapcsolatos, a kolozsvári és beszercei levéltárakban maradt levelekkel, feljegyzésekkel. Például mire mennyit költött a város, amikor Mihály vajda fiát, később pedig lányát kellett megvándorolni. A babona múlt század eleji hihetetlen hatalmát szemlélteti az egy "váltott gyermek" elégetéséről szóló összeállítás. A szerencsétlen beteges kislányt a felhevített sütőkemencében pusztítják el, miközben a szülők lelik, hátha az ördög visszaadja az "igazi" egészséges gyermeket. S történik ez 1803-ban Aranyosgyéresen az egyik szolgabíró jelenlétében. Az Érzsébetvároson 1832-ben született Hajek Róza élettörténete, kétszeri házassága, katonai szolgálata, bábakénti utazásai Törökországtól Angliáig, Örményországtól Amerikáig és Ausztráliáig néhol a hihetőség határát súrolják. A sajtó alá rendező az utókorra bízta, döntsék el, mennyire valósak az események.

A hét könyvismertetés olyan kötetekről mond véleményt, amelyek levéltári kutatások eredményeire épülnek, s emlékezetes könyvsikerek voltak. B. Nagy Margit, Szabó T. Attila, Jakó Zsigmond, Kelemen Lajos, Benkő Samu tanulmánykötetei a Kriterion Könyvkiadó legszebb korszakát idézik. Azóta az erdélyi művelődés-történet alapvető bibliográfiájához tartoznak. Az Egyed Ákos által összeállított Téka-kötet (Az utazás divatja, 1974), illetve a "fehér könyvek" közt megjelenő Csetri Elek gondozta Teleki Sándor-emlékirat (1973) az 1970-es évek két legigényesebb — sorozatát juttatja eszünkbe.

Kiss András levéltárosi pályája lezárásául, összegezéséül szánta e kötetet 1985-ben. S kétségtelenül a kötet szinte mindegyik írása kapcsolódik a levéltári munkához, a dokumentumok közléséhez, értelmezéséhez. Jól példázza e könyv, hogy a sokszor robusztus hivataltal munkában is lehet találni értéket, lehet alkotni maradandót. És e kötet még nem zárkózik a szerző pályájának. 1985-ben nem is sejtette, hogy mint vezető tisztviselőre, milyen nagy feladat hárul rá az Erdélyi Múzeum-Egyesület újraindításakor. Bizonyára életének a múzeum-egyesület korszaka is meghozza termését.

Kiss András: *Források és értelmezések*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1994.

SERÉNY MÚMIA 77

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '96

LÁSZLÓ NOÉMI VERSEI

Pengevillanás

mondanom-írnom kis tény
kis tereket sért
úgy ül a testem mélyén most
mint csendben a csend

vékony törökös hold száll
ferdén felfele bent

minden félig igaz csak
minden félig adott

ez a hold valahányszor erre kerül
kiszakít a világból egy darabot

valahányszor villan a penge
a csendnek szála se rezzen

mennyi hiány
hány kis kitalálni-való
törökös hold vékony héja mögött
húzódo csend van a csendben

Szócs Andrea grafikája

Délutáni döbbenet

és egyszer
visszajött a hajnal
ahova nem küldtem
onnan

én pedig végképp készületlen
mikor betoppant

a fény mögött
a sok kitelt valódi hold mögött
ami az égről lekerült
a délután szoborrá

még ez a hajnal mélyről
a holdak már anyagtalan
legbelsejéből

ilyen volt hát
borzongató
amikor vissza
s rámfonta magát

Feltámadás

a váltólázról egyszer szó lehet
kimért időnk ha nem kockázatos
ha benne mégis sok az esedékes

egymáshoz illő változat amely
véletlenül előkerül ha még
akad halál halállal összecsengő

ha kibeszéli önkföületünk
miféle csendet milyen hófokon
negyven napunkért hány alakban töltött

ha még akad halál halál után
kimérni egymás önkföületét
és szerda után
hamvazócsütörtök

kis esti csend 9

hordani sűrű földeket helyetted
ez hajlik fobe most a vállamon
nap mélye zeng holdak zúgása kerget
ha állanom
akadna hely ha könnyű félhomályba
takarnám inkább könnyű testedet
amelyben súlyod már csak tétovázva
viselheted

sikoltanék mert féltelek a szótól
de rádteríteném a hangokat
s a sutlogás is szenderegni olykor
s a hangulat
alig-figyelmes árnyékseregében
körülhordoznám kósza fényeid
törekenységed védene ha éppen
körülkerít

apróságok dicsérete

a dolgok akkor összezsugorodnak
kis hely marad meg abban eltűnök
talán csekélyebb félelem teríti
fölébe egyszer szürke vásznait

mikor már apró voltuk nem kecséget
szelidítőket tudom emiatt
a halandóság lassanként kifoszlik
a szem elől tévesztett szövegekből

tudom az aprók félelme alatt
törekenységben izzik majd a kör
amelynek érintetlen álma még
megmentheti az óriás csodát

a szertelent
ami kívül maradt

ORBÁN JÁNOS DÉNES

A Hold, kíváncsi Nap se

Az indulást a Hold, kíváncsi Nap se
látta. A parton óriási máglyák
égték, mikor végül megérkezénk. Ők
régóta vártak, így nem is pihentünk.
Kilenc bűnöst ítélünk tűzhalálra,
hét szűz leányt áldoztunk istenünknek.
Megosztottuk, ki megmaradt, magunk közt;
testünk, lelkünk, lovunk is jóllakattuk.

Gyönyör csodálni, amint a láng emészt
a bűnt, halandó, hitvány földi testet,
halál urának lenni, és beszíva
az égő test szagát, megmosni vérbe
kezed s a kést; és élni, visszaélni
a földi és az égi hatalommal,
s eltűnni bűvös ködben, hogy ne lesse
a távozt a Hold, kíváncsi Nap se.

Isten szaga

Fától fáig lopóztam lesben állván,
ha dúvad tévedt arra, meglapultam.
Csúsztam, másztam, remélve:

nem talál rám,
kit erdő szélén hagytam, ó, a múltam.
Hittem, holott nyomára nem találtam,
látszat csupán a tetszhalál köröttem,
kerestem hát óvatosan, de bátran,
üldöztem Őt, magam is üldözöttem.
Fohászkodtam: a gyöngye test kitarson
ezüst s aranyfák közt, hol durva ágak
éles késként faragták újra arcom,
hogy a gyémánterdőre rátaláljak,
hol átsuhanna tükrön túli térbe,
keresné több eséllyel Őt a másom,
konok árnyként csalárdul csálva lépre
a látomáson túli pusztaságon.

Gázoltam, ó, örökre vélt jelenben,
még hittem abban: bárki rátalálhat,
s magamba szívom egyszer, önfeledten,
foszlányát édes, rothadó szagának.

Talán ezért

Önszántunkból van ez, nem küldetés
— kényelmesebb bár, fájt a némaság —
kitisztul így az elme tükre, és
ki kétkedett, immár a célra lát.
Esetleges: talán szeszély az ok,
vagy únalom, hiúság, bármi más,
az ébredés, hogy vannak válaszok,
s a helyzetért a hallgatás hibás,
hogy egyszerűnek tűnik az egész:
egy szó a kezdet és a vég: kereszt.
Talán ezért vagyunk a tetterre kész,
mert jól tudom, mert jól tudod te ezt.
A jégcsúcsokra vágyunk te meg én,
még földi úton, Illés szekerén.

Kiss Andrea: Boróka

LAKATOS MIHÁLY

A korzikai

Szeretettel a Serény Múmiának

Az alacsony, köpcös Jenőke mindennapos jelenség volt a szerkesztőségben. Évtizede, hogy reggelente, pontban kilenc-kor átveszi a titkárnő táskáját, visszafojtott lélegzettel figyel az aktust, mely során a kulcs behatol a zárba, kettőt fordul benne, mire az ajtó kéjes nyikorgással adja meg magát az erőszaknak.

Aztán leül, elutasítja a rendszeresen felkínált kávé, s mint egy magányos szigetlakó, borús tekintettel néz maga elé. Nem cigarettázik, megelégszik a titkárnő által előállított közepes minőségű füstgomollyal. Az egymás után érkező rovatvezetőket felállással köszönti, némelyik közülük kezét is szorít vele. Gizikének, a versrovat szerkesztőjének, rendszeresen kezét csókol és egyéb apró szolgálatokat végez, mint például: percc- és cigarettavásárlás, bélyeg- és cipőragasztás, időnként pedig óra- és hangulatjavítás. Egyszerre több mindent is rá lehet bízni, a munkája mindig precíz és megbízható. Jenőke "jó-pofa" is tud lenni, de ez csak a Gizike számára fenntartott privilégium, különben ad a mellőzött zseni imidzsére, melyet évek óta atyai szeretettel ápol, abban a reményben, hogy egyszer csak gyökeret ereszt a köztudat nem túl termékeny talajában. Egyelőre még a mellőzött státuszt sem tudta kiverekedni magának, holott ez tény, nemhogy a zseniét, ami köztudottan egy olyan alak-talan massa, amelyből évszázadonként jó ha egy konkrét alakot hajlandó megformázni a beláthatatlanul szubjektív közvélemény. Jenőke minden vágya az volt, hogy ez a massa, ebben az évszázadban az ő alakját öltse magára, de erről még Gizikének sem beszélt, nemhogy Lajosnak, a gunyoros tekintetű főszerkesztőnek, aki egy magánbeszélgetése során, két korty (a tizenhetedik és tizennyolcadik) pálinka közt, dilinyós dilettánsnak nevezte, részegen is ügyelve az alliterációra. A dolog Jenőkéhez is eljutott, és elképzelhető, hogy mit jelentett ezek után is minden reggel — büszkeségét kerébe törve — újabb kéziratot csúsztatni az utolsónak érkező főszerkesztő markába, szemében a remény odakövesedett, ki nem hunyó (vagy rég

kihuny, de pirosra festett) zsátrónokával.

Hogy hol él és miből, ha egész délelőtt a szerkesztőségi kályha mellett ücsörög, az mindnyájuk számára titok volt, csupán kérés-bütykös ujjai utaltak arra, hogy délutánonként (netán éjszaka?) valamiféle fizikai munkát végezhet. Abban a korban volt, amikor a férfiak kortalanok. Épp úgy lehetett harmincöt, mint ötvenéves, noha szürkülő (és rendszeresen rendezetlen) haja meg szakálla inkább ez utóbbi korosztályhoz közelítette. Egyszer egy irodalomelméleti vita során közbeszólt és a szerkesztők elképedve néztek össze: Jenőke véleménye (köznapibb megfogalmazásban ugyan, de) egybecsengett a legdivatosabb nyugati irodalomtörténész elméletével. Hogy a szerkesztőségi beszéd-foszlányokból szedte-e fel, vagy saját gondolkodásának ritka gyümölcseről volt szó, nem derült ki, mert Lajos egyetlen szavával lelohasztotta kollégáinak dagadni kezdő csodálatát:

— Marhaság, nem erről van szó! — mondta nyersen, ellenérvek nélkül, s továbbra sem olvas-ta el Jenőke kéziratát.

Így folydogált a szerkesztőségben az élet, különösebb fennakadások nélkül, mint valami jól karbantartott kanálisban a szennylé, mely évek óta a patkányok számára sem hoz semmi olyan falatot, melyért érdemes volna belegázolni.

November 18-a reggelén Gizike szokatlan izgatottságot velt felfedezni Jenőkén. A szokásos kézcsók után hosszabban szorongatta a kezét, udvariasan kihúzta a székét, majd ő maga is az asztalhoz ült, anélkül, hogy szürke

nagykabátját levetette volna.

Elfogadta a kávé és cigarettára gyűjtött.

A szerkesztők megilletődött csendben figyelték, s a nyugtalanság rákos daganatként, észrevétlenül terjedt el bennük.

Lajos utolsónak érkezett, s köszönés után rögtön a szobájába indult. Jenőke gyorsan elnyomta a csikket, rámosolygott a líra patrónusára, s bekopogott a főszerkesztőhöz.

— Mi történt ezzel? — hunyorított a tárcarovat szerkesztője. — Olyan, mint egy felrázott pezsgő!

— Á, semmi — röhögött erőltetetten Alfonz, a kritikus. — Biztos dugni volt az éjjel!

Gizike rosszalóan nézett rá és váratlanul a tőle telhető legdurvább kifejezést engedte meg magának: — Közönséges vagy!

Ekkor kinyílt a főszerkesztői szoba ajtaja, s Lajos jelent meg a küszöbön. Fehér volt, mint egy állami tyúktojás, kezei a tarkóján összekulcsolva. Mögötte Jenőke, kezében egy műtszá-zadi mordállyal, melyet keményen a főszerkesztő hátának nyomott!

— Fiúk — mondta Lajos remegő hangon. — Tegyetek amit mond! Különbem végem!

— Így van! — szólalt meg Jenőke érces, fenyegető hangon, ahogy még soha nem hallották beszélni.

A többiek meredten ültek a helyükön, mint egy színpadí jelenetben, amikor hirtelen mindenki elfelejti a szövegét.

— Szeretem ezt a csendet! — recsegte Jenőke, s időnként meg-bökdöste flintájával a főszerkesztő hátát. — Most a tisztelet beszél belőletek! Tisztelitek az életet, mely betört az irodalomba! Amelyről azt hittétek, hogy ebben a füstös, avaszagú hodályban tenyészik. Beszélj, te paranoiás profi!

— Mártika... — rebegte Lajos a titkárnő felé. — Törölje az e heti lapszámból az anyagokat és írja be a Jenőke szövegeit...

— De ma van a lapzártás... — tért magához a titkárnő. — Ma viszik a nyomdába...

— Remek! — vette át a szót Jenőke. — Épp ezért sietnie kell, hát ne gatyázzon...!

— Minden írást töröljek? — próbálkozott ismét a másik.

— Mindet! Kivéve a Gizike rovatát, — nézett szelídebben a bárátnőjére — azzal a feltétellel, hogy minden költeményben el-

KELEMEN HUNOR

Ahogy

1.
ahogy számoljuk a percek
mindig csak vissza ami még
hátravan egymás ölével be
nem telve fáradtan felve
tán boldogan
ahogy az idő kibabrált velünk
múlik mi egy helyben jövőnk
megyünk a teára forró vizet
öntünk valahogy ezen is
túlleszünk
ahogy a technika összeköt
kapkodva beszélünk jaj é-
desem megveszek ahogy nem
történik semmi csak újabb és
újabb szerepek

2.
ahogy
minden titkodat megtudom
lassan széthordod életem
magadba szívsz majd megtagsz
ez nem változtat a lényegen
hogy lassan széthordod életem

az énben a te: mindenem
beszédfoszlányok mondatok
lassan széthordott életem
egy tör egy égi pengeél
és titkaid féltett titkaim

mikor már széthordtad életem
mint szél hajókat a tengeren
akár hajnalok az éjszakát
nincs titkod: te vagy mindenem
a titkaim s az életem

ahogy
minden titkodat tudom már
cserebe széthordtad életem
messze vagy mégis összeköt
egy rejtett szál talán félelem
titkaim széthordott életed

helyez egy "bazmeg"-et, "fa-szom"-at vagy valami hasonlót! És zárja be az ajtót!

A titkárnő azonnal nekilátott, s a néma csöndben csak a számító-gép billentyűzetének halk ko-pogása hallatszott. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy dél-után kettőig nem végezhet, Jenő-ke odaparancsolta Alfonzt mel-léje, hogy diktálja a szövegeket. Ő maga csak egyszer szólt közbe, amikor a másik "stilizálni" próbált, s kilátásba helyezte, hogy másodjára a flinta fog megszólal-ni.

A főszerkesztő, aki most elő-ször életében kénytelen volt szembe-sülni Jenőke prózájával, arra gondolt, hogy nem is olyan rosszak ezek a szövegek, de nem mert szólni, nehogy a többiek hí-zelgésnek vegyék. Gizike — hogy egy idő után megbarátko-zott a helyzettel — kuncogott magában, miközben a Jenőke ál-tal megjelölt módosításokat vég-rehajtotta.

>>>>> folytatás a 10. oldalon

Ion Ristea rajza

>>>>> folytatás a 9. oldalról

Ekkor mindenki megrökönyödésére Lajos megkérdezte Jenőket: ne írjon-e néhány sor bevezetőt az anyaghoz.

— Ne! Magának semmi köze ehhez, nem engedem, hogy a nevét adja hozzá! És még valami: az én nevem se jelenjen meg, sehol!

Amikor elkészültek, Jenőke a kritikus koponyájának támasztotta a karabélyt, s úgy korrektúrázta a szöveget. A kritikus, minden percben attól tartva, hogy az őrült ujjá megremeg a ravaszon, reszkette kérdezte meg:

— Egyébb kívánsága nincs, Jenőke? Nem akar útlevelet, autót vagy helikoptert, hogy távozhasson?

A többiek először elképedtek, majd megvetően néztek a társukra.

— Nem, köszönöm — mondta gúnyosan Jenőke. — Esetleg egy villamosjegyet.

A lemez délután kettőkor a nyomdában volt és Lajos erősítette meg, hogy komolyan gondolja a lapszám kinyomtatását.

Jenőke flintája hajnalig tartotta együtt őket, amíg a friss lapok az újságárosokhoz nem kerültek. Akkor két taxit rendelt telefonon, majd a társaság felé fordult:

— Most pedig igyekezzenek haza és sürgősen ágyba bújni, mert néhány óra múlva kezdődik a műszak!

A túsok némán engedelmeskedtek, csak Gizike bámult hosszasan, bepárasodott szemekkel rá, s nehezen tudta viszfogni magát, hogy valami giccses, Jenőkéhez méltatlan "én Hősöm" vagy "bajnokom" felkiáltással ne aléljon a hős karjai közé. Magukra öltötték a ruháikat, majd sietve kifele indultak az ajtón.

— Márta! — szólt utánuk Jenőke, mire mindenki megtorpant. — A kulcsot a portán találja! Alfonz! — bökött a mordállyal a fáradságtól meggörnyedt kritikus felé. — Jöjjön ide!

— Tessék! — nyújtott át néhány ezrest neki. — Ebből fizesse ki a fuvart!

— Köszönjük, igazán köszönjük... — hebegte Alfonz valamiféle hülye meghatottság karmai közt.

Jenőke elégedetten biccentett, leengedte a flintát, s balkezelével mellénye hasadékaiba bújtatva intett, hogy mehetnek. Akiknek volt bátorságuk visszapillantani a lépcsőfordulóból, Jenőket ott látták — a fenti pózban — a szerkesztőség ajtajában. Utoljára.

Azon a napon megszakítás nélkül csengett a telefon. A legtöbben rajongva üdvözölték a változást, csak néhány penészedő szaktekintélyből váltott ki felháborodást a dolog.

— Mi ez?! — érdeklődtek telefonon. — Megháborodtak?! Mit jelentsen ez?!

— Semmit — mondta szárazon és röviden Lajos.

— Ki a szerző?! Mi van vele?

— A szerző meghalt.

És letette a kagylót.

Hogy Jenőke valóban meghalt-e vagy él valahol, az sosem derült ki, mert többé nem jelent meg reggelente a szerkesztőségben és más életjelt sem adott magáról. Csak most ébredtek rá, hogy a nevén kívül szinte semmit sem tudnak/tudtak róla, úgy hogy már abban is kételkedni kezdtek, hogy egyáltalán létezett. Mert valóban: honnan is jutott volna hozzá egy múlt századi flintához, és ha hozzá is jutott, mivel töltötte meg, hiszen ezeket a töltényeket már régen nem gyártják, és ha nem volt megtöltve, akkor miért engedelmeskedtek neki, és ha már engedelmeskedtek, utána miért nem értesítették a rendőrséget, meg egyáltalán: a főszerkesztő nem gyáva ember, ereje teljében lévő férfi... Inkább valószínűbbnek látszott tehát, hogy valami pszichózisnak estek áldozatul és ez történhetett meg, mert ennek így kellett lennie.

Egyetlen kézzel fogható tény maga a lapszám volt. Na és a nyomában áradó levelek, kéziratok, melyek mintha erre a jeladásra vártak volna. Hiszen tudjuk: "árvízkor a folyók megkeresik a régi medrüket." És ott maradnak. De csak a meder a régi. A marton sarjadó füvek, fák, bokrok — azok újak.

Azért Jenőke hiánya mindezenre rányomta a bélyegét a szerkesztők hangulatára, alig mertek egymásra nézni, és a munkájukat is ímmel-ámmal végezték. Csak a kritikus (aki úgy érezte, hogy a leginkább őt alázták meg és ezért hallani sem akart pszichózisról) ismételtette folyton:

— Ez nem maradhat így! Ne röhögtessek magunk! Írjunk meg mindent és vonjuk vissza a lapszámot!

Míg Lajos egyszer csak meg nem unta a folytonos zsémbelést, s rá nem förmedt:

— Szó sem lehet róla! Semmit nem vonunk vissza!

— De hát miért?!

A főszerkesztő, mint aki évek óta várja a kérdést úgy csapott le rá:

— Mert a fasz kivan veled, Alfonz!

Jenőket pedig — ha élt és mindezt elkövette — feltehetőleg a hírhedten konzervatív angolok őrzik valami távoli — asszonyszentről elnevezett — kis szigeten.

BENEDEK SZABOLCS

Tikkelés

Sietve elmondom hát mindazt, amit megtanultam.

Azon a reggelen döbbsentem rá, hogy nemcsak a nevetés szabadít fel, hanem az akarás is. Azon a reggelen busszal utaztam a belváros felé, felmértem életem legfontosabb állomásait (az ember hébe-hóba ezt megteszi), és átéreztem azt, hogy talán úgy kell majd ezentúl élnem, ahogy attól mindig is rettegettem. Ködös, esős, őszi budapesti reggeleket láttam az áprilisi napsütés helyett, és hirtelen minden addiginál erősebben éreztem a homlokomat ráncoló, szorító, szétpattanni vágyó acélpántot.

Egy szöke dalia fakó mosolyáért szerelmem elhagyott — féltem, és tanultam, kerestem, és megszülettem, és azóta, hogy szélnak eresztett az élet, mint egy darab fölösleges sajt papírt, persze másképp nézem a dolgokat, és ha úgy vesszük, ezentúl majd fogom magam, és másképp tikkelek. Görcsösen összepréselem a számat, és kilökdösök magamból három-négy félkész szót, hallgassátok, és osztozzatok meg rajta, aztán majd én hallgatók és a ti ajkatokról lopom le a szavakat.

... Mindig ismerkedéssel kezdődik, megragadod az eléd nyújtott kezét, megrázod és koncentrálsz, aztán kimondod, bemutatkozótál, bemutatkozott, szervusz, kérlek, én vagyok, s tűnődsz, magadban azon tűnődsz, vajon észrevette-e, egész biztosan észrevette; a kimondás előtt görcsbe rándult az arcod, vagy nem is, mintha a fejed kissé megint megingott volna, aztán vársz, hogy mit is válaszoljak, hogy is válaszoljam, óvatosan körbejárod, mint valami ragadozó az áldozatát, aztán végül ő csap le, a legváratlanabb pillanatban, megragad, és olyankor elakad a lélegzedted...

Embargó

Cseresznyepálinkát tölt vízespohárba.

— Most hozta a Pali — magyarázza lelkesen. — Ő főzte egymaga, otthon.

A lámpafény felé emelem, és kicsit meglötytyintem a poharat.

— Ne zavarjanak benne azok az úszó micsodák. Odaát nem lehet cukrot kapni, valami mással édesítették.

Kiisszuk a poharunkat, egyszerre tesszük le őket az asztalra.

— Jó, mi? — nevet hangtalanul.

Forgatja kezében az üveget. Gyönyörködik benne, mosolyog rá.

— Csak egy baj van az odahazai pálinkával. Hogy nagyon itatja magát.

S széles jókedvében kapargatni kezdi a cirill és latin betűs címkét.

Ion Ristea rajza

BOGDAN GHIU

A kislánnyommal

Dáriának

Nézd, a lovak. Amelyik nem rúg fel egyetlen akadályt sem, amelyik feltalálja magát és időben fog tudni ugrani, az lesz a győztes. Nem amelyik visszautasítja (ló és lovas) a versenyt. Az ki lesz zárva. Az nem ember. Nézd a gyerekeket — tapsolnak, ujjonganak. A törekény akadályok, amelyek azzal fenyegetnek, hogy leesnek. Látod milyen finoman lehet fenyegetni? Nézd a fűvet, magas és dús, elutasítja az ösvényt. Csak te, kicsikém, akarod, hogy arra menjünk? Nézd a mókust. Megszokta fenyők nélkül is. Az ő ösvénye mindenirányú. Nézd Woody-t, a tarkaharkályt, az "erdő orvosát"! Hallod a madarakat? Nem tudom mindnek a nevét. Fülemlének, pintynek, kakukknak kellene lenniök. Látod a napot, ahogy árnyat von ide? Fény- és árnyfoltokat, a port és a sarat az apró tócsákban? Látod a korhadó padot, a kóroszlánokat, a friss sétányt? Nézd, a tó hogy segíti az embereket, hogy ide-oda járjanak. Erre már voltunk. Látod, nem maradt nyoma sem. Nézd, a tündérrózsa levelei, mennyi van!, nyomok a vízben... Látod? Szavak, olyanok mint mi, árny- és fényfoltok, szavak mint én és te. Látod, hogy néz ránk a kisfiú? Felénk mutat. Szó, mint én és te, víz a malomban... Látod őket?

Vers, egyetlen másolt képpel

Egy szörnyű vers volt.
A neved összefűzte a fákat,
mozdulatlanná tette
a tó kötött széleit,
új szavak szakították fel a mérgező ráncokat,
a pont kihasadt mint egy őszibarack,
látszott a legközepe mint egy nyíl.
Minden közeledett.
A szfo perifériái megjelentek.
Homályos repülések, szárnyakkal,
amik a gyomor tisztásain nőttek.
Egy szörnyű vers.
Úgy ért véget, mint egyetlen nyári eső.

November, Bukarest, 0,53 óra

Már nem gyűjtöm meg a cigarettát.
Kifogyott a gázöngyújtó,
a gyufák pattognak —
még ijedten ébrednél meg álmodból,
az akvárium estéből,
melyben vergődő képeket hagytak égve —
megtehetném — mert tél van —, hogy megfogjalak
a felső gombodnál, megtehetném, mert 1970 van,
és tél van, gondolom, megtehetném, hogy így alva,
egy egész test öntudatlanságától
elnyelt, elveszett szemmel eladjalak
a túlpárt henteseinek, vagy valamely
cirkusznak, megtehetném, én kincsem,
hogy betegyelek a takarékbá.
Felébredhetnél álmodból
egy másikban, idegenben, ami sokkal
jobban szervezett, s amiből nincs menekvés.
A te álmod nem is álom.
Csak sajnálatra méltó kifogás, hogy
lecsukhasd időről időre a szemed...

LIVIU ANTONESEI

Elégia a botanikus kertben

A kezem kinyújtva egy másik évad
rothadó gyümölcse felé — a felidézett
vagy elképzelt keleti tavasz felé,
melyben lélegeztek a Földalattiak.

Ó, a botanikus kert végtelenje
ama fényes nap közepén —
mint a testnek másik testben
való öröme.

Le mal armé

Rosszul felfegyverkezve — titokban közeledő
fürkész dolgok vesznek körül
részekre szakadt szökevény hallgatást
csak koncentrikus körökben beszélni elképzelni
egy halott árnyak zenéjét
és azokat, melyeknek nincsenek kontúrjaik...

és az éjszaka viágító csillaga sincs!
hang nélkül tudni mondani — líra
elpattant húrjai a szélben —
"moi, je suis le bien armé".

Halál — az éjszakában
reménytelenül
tervek tündöklése.

Gyerekkori emlék

A város szélei felől az utcák — almák az ab-
lakokban, tél; egy északi retorikában, egy
játékban, mely a felületekkel távolodik —
ahogyan csak a kétségbeesés bírja el
a személytelenség vonásait,
egy tökéletes álarcot.
Egy felhőtlen és hideg reggelen a kézmosás —
de a vétkek foltja nem mai folt, és nem is egy
elnyúló absztrakt szín a vásznon, a vásznon,
melyről a festő tenné magát, hogy semmit sem tud.
Mint almában a féreg, a kétség!
Aki hallgatott, most hallgasson tovább.
De mit tehetnénk vele, mit tegyünk? A dolgok
szélei kékeslilák — ismeretlen sugarakként
ragyognak az izzó, hideg fényben,
mint egy folyadék, mely belülről született újjá.

Ars amatoria

Még szerelmünk abszurd eltávolodása is e vi-
lágától mulandó — híd, kiszáradt vizek felett.

Az égben és a földben ugyanazzá leszünk.

Egyetlen csillag fölül.
Egy test a sötétség mélyén
egy piros és rothadó szfo az örökévaló-
ságba üvegezve.

Egy éjszakán szeretni fogjuk egymást,
gyűlölni fogjuk egy napon.

Metszet

Egy kéz, mely nagyon lassan ereszkedik alá
egy meleg és sima felületre — a vágy,
gömbvillám, esélytelen képek egy fénylő
középpont körül. Különös összefüggések —
átalakulás és nyugalom, ősi rémület,
mely felszfoódik az éjszakában. Ritmus, ritmus.
Ingek és törülközők, szétszórt könyvek,
megfratlan versek. Egy születő univerzum,
hajnalpírban egy világ. Tárgyak, tárgyak
vannak ott.

JÁNK KÁROLY fordításai

Titkosított könyvek

>>>>> folytatás az 1. oldalról

volt. Ha pedig a rejtélybe bevilágító reflektorfény életünkkel szervesen összefonódó mozzanatokra esik, az élmény érzelmektől fűtötté válik. Emlékeket szabadít ki a feledés börtönéből, várakozásokat ébreszthet, de visszamenő hatállyal traumatizálóan is mutatkozhat.

Így vagyok én is a kolozsvári egyetemi könyvtárral Közép-Kelet-Európa egyik legnagyobb ilyen jellegű intézményével. A szembe-sülés rejtelmével nem hagyhat közömbösen. Nem tudok hozzájuk szenttelen tárgyilagossággal viszonyulni. Hiszen termei a harmincas évek második felétől eszmélés színhelyei, szellemi forrásvidékei voltak. A fasiszmus fenyegető előretöréseinek idején, mint valamilyen oázisba menekültem falai közé.

1940-ben tanúja voltam a könyvvállomány egy része Szebenbe menekítésének, majd — sajnos — rövid ideig hasznélvezőjévé váltam mindazoknak az értékeknek, amelyeket a Szegedről visszatért filozófiai és lélektani intézetek könyveivel együtt katalógusai kínáltak.

1945 után a tanári dolgozó lett második műhelyem, ahol a könyveimhez szükséges dokumentációt az akkori lehetőségekhez mérten biztosítani tudtam. A tiszavirág-életű romániai olvadás szakaszában a nemzetközi könyvkölcsönző szolgáltatásai révén a nyugati szakirodalomba is betekintést nyerhettem. De időnkint már beleütköztem a "speciális könyvvállomány" falaiába. A szükséges részt többnyire megtaláltam, a kötelező engedélyeket alkalomadtán megszereztem, ám a zárolt részleg összetétele és belső működése rejtve maradt előttem. Különösen nem is foglalkoztatott. Legtöbb kollégámhoz hasonlóan, megszoktam, hogy a lelakatolt állománnyal együttéljek.

Ez a régebbi, kényszerszülte magatartás azonban senkit sem jogosíthat fel arra, hogy manapság a titkot immár felderítettnek tekintve, mellőzze a belőle származó filozófiai és társadalomtudományi tanulságok leszűrését és megfogalmazását. E kísérletben a könyv szerzőinek, s köztük főként V. Király Istvánnak a segítségére támaszkodhatunk.

Értelmezett időbeli sorrendjük alapján nyomon követhetjük a "speciális állomány" tartalmi és szemantikai változásait. A meghatározó tényezőket is felismerhetjük. Tudatosíthatjuk magunkban, hogy a metamorfózisok megfeleltek a társadalompolitikai rendszerben végbe ment átalakulásnak, ama menetnek, amelynek során a totalitárius parancsuralom kiteljesedett. A magam emlékeit is felidézve, előtűntek a feledés homályából az egymást követő szakaszok, a hozzájuk kapcsolódó értetlenségek, döbbenetek és ellenérzések, s a visszatekintés arra is alkalmasnak mutatkozott, hogy változó énjeimmel utólag kritikusan szembesüljek.

Ha Hannah Arendt szerint a totális hatalmat az ideológia és az erőszak uralma jellemzi, a könyvtári állomány bizonyos része titkosításának folyamata mindkét összetevő szerepét, illetve arányát és összefonódását beszédesen fejezi ki. A tanulmánykötet szerzői (Ionut Costea, Király István, Doru Radoslav) felsorolják, elemzik az eszkálcio különböző állomásait, fordulatait, s ezekből a (gyakran egymást ismétlő) felsorolásokból az is kiderül, hogy egy eredetileg fegyverszüneti eseményből, illetve nemzetközi kötelezettségekből származó intézkedés miként torzul el, miként válik — hipertrofiált méreteket öltve — a gondolat- és vélemény szabadság, az eszmék cseréjének akadályává.

1945-ben ugyanis még csupán a fasiszta, az idegengyűlöletet, antiszemitizmust szító könyveknek, nyomtatványoknak a forgalomból való

kivonását rendelték el. Egy 1946-ban kiadott lista ugyancsak hasonló jellegű munkák zárolását írja elő (de már a külföldön kiadottakat is tartalmazta). A fordulat 1948-ban következik be. Az "éleződő osztályharc" jegyében az említett csoportba tartozó nyomtatványok magántulajdonban való tartása is tilalom alá esik, 1949-től kezdődően pedig létrejön és szüntelenül terebélyesedik a "speciális állomány". Képzül a részleget kezelő könyvtárosok bizalmi különítményének ügyrendje, elindul a négy évtizeden át működő mechanizmus, amely a pártállam eszmei monopóliumát hivatott biztosítani. Ezzel szerves összefüggésben, bizonyos könyvek olvasása, bizonyos szerzők forgalmazása mondhatni "véteknek" minősül. És a tilalomfákkal elzárt szellemi régió, valamint benépesítői a legkülönbözőbb kategóriákba kerülnek ki. Gyakori, hogy döntő módon nem a mű tartalma vagy orientációja, hanem a szerző neve váltja ki a tiltást.

Az egymás nyomába lépő ideológiai kampányok újabb és újabb tabu alá kerülő címeket és neveket vonnak maguk után. A "polgári tudomány", az "idealizmus", a "kozmozopolitizmus", a "klerikalizmus", a "miszticizmus", a "cionizmus" stb. elleni hadjáratok tovább gyarapítják a különleges állományba bezárt kötetek számát. Kialakul a könyvtár hármas tagoltsága, amely az egész állományt a "szabad", a "dokumentációs célokat szolgáló" és a "tiltott" részlegekre osztja be. Kidolgozzák a három osztályba sorolt művekhez való hozzáférés módszertanát is, ám e metodológia gyakorlati alkalmazását már a különböző politikai konjunktúrák, a világnézeti szigorítások és lazítások dinamikája határozza meg. Czeslaw Milosz a "rabul ejtett értelem" viszontagságait elemezte, szerzőink tanulmányaiból viszont kitűnik, hogy a fogságba vetett könyvek egy része idővel amnesztiában részesült.

Az enyhülés szakaszai azonban Romániában rövid ideig tartottak. A négy évtized során egyre inkább érvényesülő tendencia a kizárólagosság fokozódásában nyilvánult meg, s az ideológiai egységesítésre irányuló törekvés nemegyszer orwelli jelleget öltött. Míg a Big Brother falanszter-társadalomban — a pillanatnyi szükségleteknek megfelelően — naponta újraírják a Times régi számait, a romániai állampárt — a nagy fordulatok után — kénytelen legfelsőbb vezetőinek munkáit is indexre tenni. Így kerülnek 1955-ben a titkosított részlegbe Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica és mások 1946-ban, 1950-ben és 1952-ben kiadott munkái. A XX. kongresszus, majd Sztálin halála a speciális állomány történetében is új fejezetet nyitott.

Ami a "szabadlábra helyezett" könyveket, illetve szerzőket illeti, Ionut Costea vizsgálódásából kitűnik, hogy a viszonylagos "liberalizálódás" 1965-1971 közötti éveiben elsősorban bizonyos természettudományos és műszaki könyvek szabadulnak a tiltás alól. A sajtóigazgatóság 1964. június 8-án kelt körirata már a "tudomány s a művelődés embereinek" jobb tájékoztatását és dokumentálását szorgalmazza.

Az "aranjuezi szép napok" azonban egykettőre véget érnek. Az 1971-ben meghirdetett "mini-kultúrforradalom" ismét megszorítások kezdetét jelentette. Ceausescu zsarnokuralma, az egyneműsítés erőltetett folyamata könyvek újabb hekatombáit követelte. A kibontakozó "nemzeti szocializmus", a "protokronizmus" stb. ismérvei és követelményei kiterjesztik a könyvtárat egyre jobban fenyegető Titok birodalmát.

A bibliotékát mindinkább hatalmába kerítő titok bíráló értelmezése nem csupán a pártállami kultúrpolitika nyomonkövetését segíti elő. A kérdés boncolgatása az egész rendszer lényegének, torzuló pályájának a mélyebb megismerését teszi lehetővé.

V. Király Istvánnak a könyvben olvasható nagy tanulmánya meggyőzően fejt ki, hogy a titok a reálisan létező szocializmusban lényegi helyet foglalt el. Szerepe központi és átfogó volt. A fejlemény historikumát feltárva, Király utal arra, hogy a kommunista mozgalom még az illegális feltételei között eljegyezte magát a titokkal, hiszen a törvényes rendben kívül s az ellen szervezkedő párt csak a legszigorúbb konspirációs szabályok betartásával, tehát a titoktartás katonai jellegű fegyelmének a révén tarthatta fenn magát. Bizonyos folytonosság, ám ugyanakkor alapvető változás is jellemzi a titoknak előbb a földalatti mozgalomban, majd a pártállamban betöltött funkcióját. Önvédelmi eszközből a totális parancsuralom tartozékává vált. Patologikus arányokat öltött, s az élet szinte minden területén a valóság elkendőzésére szolgált. Nélkülözhetetlen összetevője volt a mesterségesen fenntartott bizalmatlanság légkörének, a tömegek manipulálásának, a nómenklatúra önigazoló politikájának, a koncepciós pereknek. A társadalmat beborító és igájába hajtó titok tipikus formáját az államtitokban s annak rákos sejtjévé váló elburjánzásában jelölhetjük meg.

Sokatmondónak vélem, hogy a bemutatott tanulmánygyűjteménnyel szinte egyidejűleg került piacra V. Király István *Határ-Hallgatás-Titok* című kötete (Komp Press, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1996), amelyben a kérdés nemzetközi szakirodalmának főlényes kezelésével a titok sokoldalú elemzését nyújtja. Megkockáztatható az a megállapítás, hogy tekintettel a titok előbb érintett központi helyére és szerepére, V. Király István kutatásai nélkülözhetetlen és újszerű megközelítést kínálnak mindazok számára, akik az elmúlt évtizedek közép-kelet-európai történelme rejtélyeinek megfejtésére vállalkoznak.

A kolozsvári egyetemi könyvtár titkosított részlegét átvilágító, szigorúan tudományos igényű "leleplezéseket" olvasva, fokozott érdeklődéssel kerestem azokat az adatokat és dokumentumokat, amelyek a magyar művekre és szerzőkre vonatkoznak. Érdeklődésem érthető, hiszen a romániai magyarság azonosságtudatának kifejezésében, illetve táplálásában a nyomtatott betűnek — hagyományszerűen — meghatározó szerepe volt. A homogenizálás viszont e tudat elsorvasztására irányult, éppen ezért korlátoznia kellett, korlátozta is a magyar művelődés sajátos jegyeit erőteljesen tolmácsoló könyvek forgalmazását. Persze a folyamat bonyolult és ellentmondásos volt (ennek ismeretében értékelhetjük igazán a Kriterion Kiadó teljesítményét), vizsgálata pedig nem választható el az előzetes cenzúra, s annak rejtett formai hatásának az elemzésétől. Egy ilyen kutatás még a jövő feladatai közé tartozik. Igaza van V. Király Istvánnak, aki rámutat arra, hogy többek között a magyar nyelvű titkosított könyvek részarányának megállapítása nagy és hosszadalmas munkát vesz majd igénybe.

De már az eddigi búvárkodások is néhány jellegzetes esetet hoztak felszínre. Így például önmagáért beszél az a tény, hogy Kós Károly *Hármas könyvét* már kiadásának évében (1969) zárolták. Nem kevésbé beszédesek azok az adatok sem, amelyek a bukaresti magyar nagykövetség könyvtárának (1981), Gaál Gábor hagyatékának (1982) megrostálásáról szólnak.

A "speciális állomány"-ról készített röntgenkép figyelemreméltó adalék a romániai értelmiség megírandó történelméhez, ahhoz a krónikához, amely majd számbaveszi a szellemi munka és alkotás fél évszázados odisszeját.

*Ionuț Costea, István Király, Doru Radoslav: *Fond secret Fond "S" special*. Editura Dacia. Cluj-Napoca, 1995

NE LÓGASD A NYELVEDET HIÁBA!

Nyelvtani kiskalauz felvételizőknek — 4.

Ott hagytuk abba, hogy az embernek az egész világról kell tudnia beszélni. Az ember is, a világ is olyan, amilyen, egyiken sem lehet változtatni. Nincs más megoldás, mint a nyelvet úgy kialakítani, hogy mindegyikhez találjon. Láttuk, mennyire előnyös dolog ilyen szempontból, hogy beszédünk tagolt. Így véges memóriánkkal is megjegyezhető számú elemről rakhatjuk össze közleményeinket végtelenül sokféle mondatból megfelelően, mégpedig úgy, hogy azt a hallgató meg is értse. Ennek hogyanjára vonatkozik a nyelvtani szabályok egyik nagy csoportja.

Rögtön megérted, miről is van itt szó. Figyeld meg jól a következő kifejezést: *meleg leves*. Mivel érted, mit jelent, ezt könnyen magad elé tudod képzelni. A *leves* olyan ételnek a neve, amelyet kanállal szoktál enni. Mindig meleg vagy hideg, sós vagy sótlan, savanyú vagy édes. Akármilyen is, valamilyen hőmérséklete és íze biztosan van neki. A valóságban leves ezek nélkül nem lehet meg.

A *leves* szó jelentésében azonban ez nem tükröződik sehogy. Mi a dolgokat járulékos tulajdonságaira való tekintet nélkül nevezzük meg. Vagyis a világ elemeire bontása (tagolása) során a tulajdonságot leválasztjuk a dologról, és mind a dolgoknak, mind a tulajdonságoknak külön-külön adunk nevet. Ennek az az előnye, hogy *leves*-nek nevezhetünk mindenféle levest, akár hideg, akár meleg. És ugyanígy a *meleg* szót is használhatjuk minden esetben, mikor egy bizonyos fokot meghaladó hőmérsékletet akarunk megnevezni, függetlenül attól, hogy minek a melegségéről van szó. Így aztán alig néhány szóval mindenféle levestől könnyen tudunk beszélni. Nem kell külön nevet adnunk a hideg, illetve a meleg levesnek, hiszen ezeket a jelentéseket praktikusabban kifejezhetjük a megfelelő szavak kombinációjával. A *meleg leves* tehát most már nem bármiféle levesnek lesz a neve, hanem csak az olyannak, amely meleg is. (Ezt tehát igazából egy szerkesztett névnek is felfoghatjuk.) De ugyanígy mondhatjuk azt is, hogy *hideg leves*, *savanyú leves*, *sótlan leves* stb.

Ha az ilyen kifejezéseket jól megfigyeled, azt is észreveszed, hogy ezekben a szavakat nem véletlenszerűen kapcsoljuk össze, hanem úgy, hogy közben betartunk bizonyos szabályokat. Itt például a tulajdonságra utaló szót mindig a dolog neve elé tettük. Ha azt akarjuk, hogy a hallgató csakugyan azt értse rajta, amire mi gondolunk, nem is csinálhatjuk másképpen. Például arra, hogy *leves sótlan*, a hallgató alighanem azt mondaná, hogy ez nincs is magyarul, vagy pedig azt hinné, hogy itt jelentésük szerint semmilyen kapcsolatban nem álló szavakat akartunk betűrendben felsorolni. Nem tudná úgy érteni, hogy 'meleg leves'.

Ez is mutatja, hogy bár mindkettő ugyanazokból az elemekből tevődik össze, a *meleg leves*-ben van valami, ami nincs meg a *leves meleg*-ben: valamilyen szorosabb kapcsolat a két szó között, amely maga is jelentéshordozó. A szavak ilyenfajta kapcsolatát mi mondatbeli viszonyoknak fogjuk nevezni.

Ne hidd, hogy nem tudom: te ezt nem mondatbeli-nek tanultad, hanem mondatnani-nak. Nem szívesen térek el a számodra ismerősebb szóhasználatról, itt mégis másképp mondom, mint ahogy te szoktad, mert így talán könnyebben észreveszed, hogy ezek a viszonyok valójában a mondatban vannak, nem pedig a mondatnani-ban. A mondatnani, az egy tudomány, az nem volt mindig, a mondatbeli viszonyok azonban már akkor is megvoltak, hiszen az ember akkor is mondatokkal fejezte ki magát. De van ennek a szóhasználatnak más elő-

nye is. Mikor viszonyról beszélünk, ahhoz legalább két valami kell mindig: viszony csak valamik között lehet. Ha ezt a viszonyt mondatbeli-nek hívom, azt is jeleztem vele, hogy olyan viszonyt értek rajta, amelynek mindkét pólusa ott van ugyanabban a mondatban, tehát két szó közötti viszonyt kell ezen érteni.

Mikor két szót olyan mondatbeli viszonyba állítunk egymással, amelyet a *meleg leves*-ben találunk, akkor igazából az történik, hogy amit mi a világ tagolása során különválasztottunk egymástól (*leves*, *meleg*), azt most úgy (olyan módon) kapcsoljuk megint össze, hogy a hallgató ebből ne csak a *leves* és a *meleg* szót értse meg, hanem – éppen az összekapcsolás módja/formája alapján! – azt is, hogy a *meleg* szóval jelölt tulajdonság hozzátartozik ahhoz a dologhoz, amit a *leves* szóval nevezünk meg.

Az ilyen szókapcsolatokat, amelyeknek tagjai úgy tartoznak össze, hogy köztük valamilyen mondatbeli viszony van, **szószerkezetnek** hívjuk. Ezek többféleképpen lehetnek, mert különböző jelentésű mondatbeli viszonyok vannak.

Jobban megérted ezt is egy példa alapján. Hasonlítsd össze ezt a kettőt: (a) a *meleg leves*, (b) *Meleg a leves*. Ugyanazokból az elemekből épül fel mindegyik, tulajdonképpen ugyanarra a dologra is vonatkozik mind a kettő (ti. a meleg levesre), és mégis micsoda különbség van köztük! Az (a)-val egyszerűen csak megnevezem azt a valamit, a (b)-ben viszont egy állítás van, egy kijelentés: én, a beszélő állítom vele a levestől, hogy az igenis meleg. Az (a)-ról fel sem merül, hogy igaz-e, vagy sem, hiszen nem is állít, nem is tagad semmit, még az is mindegy, hogy ki ejti ki a száján. A (b) esetében nem így van: éppen azért érezzük sokkal többnek, mint az (a)-t, mert emögött ott van a beszélő ember, aki ennek a mondatnak az igazságáért jóllát. Ebben különbözik a (b) az (a)-tól: ez mondat, míg amaz csak egyszerű szószerkezet, amely így, mondaton kívül tulajdonképpen nem is szokott előfordulni.

A kérdés pedig az, hogy miért mondat a (b), és miért nem mondat az (a). Jól vigyázz, mit válaszolsz most, mert ez egy beugrató kérdés. Nem én akarok vele beugratni: a felvételin frott dolgozatokban elég sokan magukat ugratták be az ilyenekkel. Ők biztosan azt felelnék erre is, hogy: a (b) azért mondat, mert alany és állítvány van benne, köztük meg predikatív viszony, az (a) pedig azért nem mondat, mert ezek közül egyik sincs benne. Derék dolog, hogy ezt tudják, de van itt egy kis baj. Jobban meg fogod érteni, mi az, ha egy másik, nem nyelvi helyzettel szemléltetem neked. Meglátjuk kora tavasszal az első fecskét, és azt mondjuk: "No, most már itt a tavasz, mert megjöttek a fecskék." Ha még mindig nem látnád, mi itt a probléma, akkor most azt mondd meg, hogy szerinted rendben van-e minden a következő kérdés-felelettel: "Miért van itt a tavasz? Mert megjöttek a fecskék."

Gondolom, most már érted, miért áll tótágast ez az érvelés: hiszen ez körülbelül azt jelenti, hogy a fecskének "tavaszhoz szerepe" van, hogy a tavasz csak azért van itt, mert megjöttek a fecskék, ha pedig nem jöttek volna meg, akkor még tán augusztusban is tél lenne.

Bizonyára látod már, hogy ami a *mert* után következtik, az igazából nem a *miért?*, hanem a *honnan tudjuk?* kérdésre ad választ. A mi magyar nyelvünk azonban olyan, hogy ilyenkor is a *mert* kötőszót szoktuk használni. Ez a *mert* könnyen félrevezetheti az embert, ha nem elég körültekintő. Ha jól akarsz magadnak, próbálj meg sürgősen rászokni, hogy gondolkodás közben módszeresen, tudatosan tartsd szem előtt

(és nemcsak a nyelvtanban) a *miért?* és a *honnan tudjuk?*, illetve a rájuk adható válaszok közti különbséget. Ezek ugyanis sokszor éppen a fordítottjai egymásnak.

Miért mondat hát a (b), és nem az az (a)? Nyilván nem azért, mert predikatív viszony van benne. A mondatot nem a predikatív viszony hozza létre, hanem én, a beszélő: csakis én döntök el, hogy a levestől állítani akarom-e neked, a hallgatónak (mondatban), hogy meleg, vagy pedig csak *meleg leves*-ként akarom megnevezni. Ha állítani akarom, hogy meleg a leves, akkor úgy kell megszerkesztenem a közleményt, hogy abból te, a hallgató ne csak azt értsd meg, hogy meleg a leves, hanem azt is, hogy én ezt most csakugyan állítom (jóhiszeműen és meggyőződéssel). Vagyis a mondat háttérében én (mint beszélő) is ott kell hogy legyek, te pedig (mint hallgató) kell hogy "láss engem" valahol a mondat mögött. Kettőnk ilyen összetételalkozása a mondatban: ez teszi tulajdonképpen a mondat lényegét. (Látod, hogy itt egy másféle viszony is létrejön azonnal, de nem a mondat elemei között, hanem köztem és közted, a mondaton kívül. Ilyen viszony csakis beszédben jöhet létre, ez tehát **beszédbeli viszony**.)

Én ezt csak úgy tudom elérni, ha beszéd közben betartom azokat a szabályokat, amelyek mondatot eredményeznek. Ezek a következők: mivel a levestől akarom neked megmondani, hogy meleg, a *meleg* szót predikatív viszonyba kell állítanom a *leves* szóval. Ebben a viszonyban a *leves* szó (vagyis az a pólus, amellyel azt a dolgot nevezem meg, amelyről állítok valamit) rögtön alany lesz, a másik pedig (amely azt mutatja meg, hogy mit akarok mondani az alannal megnevezett dologról) rögtön állítvány lesz. Addig egyik sem volt az, ami most: alany és állítvány nincsen a predikatív viszonyon kívül. A predikatív viszony meg úgy lesz, hogy én, a beszélő hozom létre, aszerint, hogy mit akarok mondani.

Ha csak magamnak beszélnék, én ennyivel be is érhetném. Csakhogy én neked akarok mondani valamit. Betartom tehát azt a szabályt is, hogy a szavakat a predikatív viszonyhoz illő sorrendbe tegyem, és az állítványt számban és személyben egyeztetsem az alannal. Ezekre már nem nekem van szükségem, hanem neked, hiszen én ezek nélkül is tudom, hogy predikatív viszonyként gondoltam, de te csak ezekről ismerheted majd fel, mikor hallod.

Mint látod, a *miért?* kérdés rólam szól, a beszélőről: végig azt kerestük, hogy én miért csináltam azt, amit csináltam. Tehozzád, a beszélőhöz a másik kérdés tartozik, a *honnan tudjuk?* Hiszen felőled nézve éppen azt kell azonosítani, hogy miből tudod te kitalálni, mit akarhattam én mondani a mondatommal. Te csak a kész mondatot kapod, a végeredményt annak, amit én addig csináltam, és abból indulsz el, visszafelé ahhoz képest, ahogy én haladtam. Azt hallod: *Meleg a leves*. Mondatnak érted. *Honnan tudod*, hogy mondat? *Onnan*, hogy predikatív viszony van benne. *Honnan tudod*, hogy az van benne? *Onnan*, hogy ilyen a szórendje, meg egyeztetés is van benne, és ezek annak szoktak megfelelni. Így tudod aztán róla kideríteni, mit akartam én vele mondani.

De neked nemcsak megérteni kell tudnod a mondatot, hanem a vizsgán elemezni is. Ezekben az a közös, hogy te mindkét esetben a kész mondatot kapod meg. Az egyikben egyszerűen csak megérted, a másikban viszont tudatosan felteszed nemcsak a *honnan tudjuk?*, hanem a *miért?* kérdéseket is. Az előbbire azért van szükség, hogy bizonyítani tudd vele, amit mondasz a mondatról, az utóbbira meg azért kell tudnod válaszolni, mert neked azt is értened kell, hogy aki ezt a mondatot megalkotta, miért éppen így csinálta, és nem másképp.

SZILÁGYI N. SÁNDOR

CSEKE PÉTER

„Népünknek elitté kell válnia”

II.

Miként a Jancsó Béla példája is jelzi: a húszas évek legelején az értelmiségi pályára készülő fiatalok külföldi egyetemekre indultak, vagy pedig beiratkoztak a kolozsvári református és unitárius, illetve a gyulafehérvári római katolikus teológiára. Amint azonban a középiskolákból kikerültek az első évfázatok, amelyek már román nyelvismerettel rendelkeztek, a kolozsvári egyetemen is egyre tekintélyesebbé válik a magyar hallgatók aránya. (Már csak a külföldi tanulási költségei és az ott szerzett diploma honosítási nehézségei miatt is.) Úgyhogy az évtized végére számuk megközelíti az ezret. Jó részük már felekezeti egyesületekben lelt társakra, vallási-lelki közösségre, mely nagymértékben megkönnyítette az újonnan érkezők beilleszkedését, egyetemi, illetve egyetemen kívüli életét.

Elősként az Ifjúsági Keresztény Egyesület (IKE) alakult meg 1921-ben, 1927-ben pedig az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya; a Dávid Ferenc Egyet Ifjúsági Körét ugyancsak 1927-ben szervezik újra. Minden egyesület valéserkölcsi alapokon álló nemzedéki tömörülés volt, és társadalmi tagolódásuktól függetlenül magában ölelte a földműves, az iparos meg a főiskolás ifjakat. A belső tagolódás inkább a valláserkölcsi felfogás kialakításának szintjeiben és módzataiban nyilvánult meg. Az IKE keretében a bibliakörökre, a katolikus ifjaknál szakosztályokra (ún. kúriákra), az unitáriusoknál bizottságokra alapozták ezt a munkát. Emellett évente ifjúsági konferenciákat szerveztek, amelyekre a földműves, az iparos és az értelmiségi ifjakat egyaránt meghívták. És az is igencsak természetes volt, hogy ezeken más felekezetűiek is megjelentek. Az IKE élén — elnökként — a korszerű ifjúságnevelés teológiai professzora, Imre Lajos állt. Mellette László Dezső egyházkerületi ifjúsági utazótitkár tett alighanem a legtöbbet. (Csak az 1929/30-as tanévben 128 napot töltött a gyűlekezetekben és a református kollégiumok ifjúsága között.) A római katolikus egyesületet 1929-30-ban Dsida Jenő, 1931-ben Márton Áron, 1932-től Venczel József vezeti (az ő idejében veszi fel az Ifjúsági Szakosz-

tály a Majláth Kör nevet). Az unitárius ifjúsági körnek Szent-Iványi Sándor, Balázs Ferenc és Mikó Imre volt a szellemi irányítója.

Amikor Jancsó Béla 1928-ban Szegedről hazaérkezett, Kolozsváron tehát már működőképes felekezeti diákszervezeteket talált. Az tapasztalta viszont, hogy a főiskolai kérdések megoldására irányuló törekvések (egyetemi egyesület, diákellátás, diáksegélyezés stb.) szétaprózódnak az egyházi keretekben. Másrészt ezek az egyesületek eleve nem alkalmasak arra, hogy a kisebbségi magyar társadalom megoldásra váró központi kérdéseire irányítsák a figyelmet, mert az elvonná őket eredeti hivatásuktól, a valláserkölcsi neveléstől. És a kisebbségi értelmiségnevelés csak veszítené ezzel. Jancsó elképzelése ugyanis az volt: a tervszerűen kiépített diákönnszerveződés modell lehet az értelmiségi fiatalok számára a kisebbségi magyar társadalom belső szerveztségének a megteremtésében is. Legyenek tehát az egyházi egyesületeken kívül is önálló ifjúsági szervezetek, hogy a felekezetiek hivatásuk gyakorlásának jobban megfelelhessenek. E koncepció korántsem volt egyházellenes: a tervszerűbb munkamegosztást célozta.

A Szegeden már kipróbált diákönszervezési modellt továbbfejlesztve Jancsó Béla így kelti életre a kisebbségi magyar társadalommal kapcsolatos kérdések tanulmányozása végett 1929-ben az első felekezetek feletti ifjúsági fórumot, a Székelyek Kolozsvári Társaságának Ifjúsági Tagozatát, a következő esztendőben pedig elindítja — ugyancsak felekezetek feletti összefogással — az *Erdélyi Fialatok* című főiskolás lapot és annak ifjúsági mozgalmát. A lap — az igazi demokrácia szellemében — úgy szolgálja az erdélyi magyar ifjúság közös célkitűzéseit, hogy közben tiszteletben tartja és támogatja a felekezeti, társadalmi, művelődési stb. alapon létrejött csoportulások autonómiáját, önszervező tevékenységét (Az *Egyesületi élet* rovatban például rendszeresen írnak a három felekezeti egyesület munkájáról. És teszki ezt azt követően is, hogy az ifjú katolikusok — különösen Venczel József katolikus szakértelmiség-nevelési programjának a kialakulása után — az *Erdélyi*

Fiatalok mozgalmából kiszakadnak).

A két felekezetek feletti diák-szervezet munkája pezsdítő hatással volt az egyházi egyesületekre. Tevékenységük célirányosabbá, átgondoltabbá, funkcionálisan tagoltabbá vált. Ugyanakkor jelentős mértékben ki is bővült az ún. világi kérdések tanulmányozásával. E hirtelen felrisszülésnek persze az is oka volt, hogy konzervatív egyházi körök már szinte kezdettől fogva a felekezetek feletti diákfórumok ellensúlyozására törekedtek. Az *Erdélyi Tudóstíró* cikkírója 1931 elején például a katolikus elvek elmosódását tapasztalja az egyetemi hallgatók körében, és ezért elsősorban a Székelyek Kolozsvári Társaságának előadásait meg az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmát marasztalja el. László Dezső válaszában elismerte, hogy elhangozhattak olyan előadások, amelyek nem egyeznek a római katolikus egyház világnézetével, de ezeknek az előadásoknak a célja nem is az volt, hogy valamelyik felekezet felfogását propagálják. Ezt a szolgálatot a felekezeti alapon álló ifjúsági egyesületeknek kell elvégezniük; "mi az általános kegyelem világát munkáljuk, a földi keretek építését vállaltuk Isten hatalmas munkatervéből, de ezzel sohasem tagadtuk le az örök célokért való küzdelmet".¹⁸ (Érdekes módon akkor történik ez a támadás, amikor Quadragesimo Anno pápai körlevél — a világválságból való kivezető utat keresve — a szociális munka felvállalását állítja a katolikus egyház megújulási törekvéseinek szolgálatába.)

Amint a fentiekből kitűnik: mind Jancsó Béla, mind László Dezső rendkívül fontosnak tartotta, hogy a főiskolai hallgatóság hiteles képet nyerjen a harmincas évek elején felerősödő világnézeti áramlatok mibenlétéről. Hogy a nagyobb összefüggések távlatában a maga helyét és szerepét, értelmiségi hivatását könnyebben felismerhesse. Csakhogy mindenik irányzat hegemon szerepre tört, és az erdélyi

magyar ifjúság körében is konfrontációhoz vezetett. S így korántsem volt alaptalan Jancsó Béla aggodalma: a világnézeti konfrontáció és az indokolatlan felekezetieskedés meg nem zedé- kieskedés miatt az értelmiségi pályára készülő fiatalok nem válnak alkalmassá arra, hogy "ki- sebb kérdések szolgálatán át nagyobbakra készülve *felelősen és szervezetteren*" álljanak be a ma- guk helyére.¹⁹

Hogy mennyire igaz volt Jancsó Bélának, jól mutatja Márton Áron 1937-es nevelésügyi helyzetképe is. „Ma a helyzet az — fejtette ki a *Hitel* hasábjain —, hogy sok jószándék sérénykedik ezen a nagy területen, de egy mástól függetlenül jönnek-mennek, tesznek-vesznek, és szegénységünkhöz mérten rengeteg szellemi és anyagi erőt pazarolnak el igen mérsékelt eredmény mellett. A Római Katolikus Nép-szövetség, a Református Ifjúsági-szövetség, az IKE, a Dávid Ferenc Egylet, a Nőszövetségek, a Magyar Nép, a Magyar Dalos-szövetség, az EMKE, az EGE, az ÁGISZ és még jó egynéhány köz-művelődési egyesület és szakosztály tevékenykedik össze-vágo és összehangolható tartal-mú célkitűzésekkel. De a közös terv és irányítás, a munka- és ter-ületmegosztás hiányzik, aminek az a következménye, hogy egy-két dolgozó és életképesnek bizo-nyult szervezett sem tud a befektetett munkának megfelelő eredményt felmutatni, a többi pe-dig csak tartja a üres keretet, né-hány embernek címet, esetleg tiszteletdíjat ad, és éveken át köz-gyűléstől közgyűlésig szende-reg.”²⁰ Hasonló felismerésekből indul ki Bíró Sándor is, amikor a különböző nevelési kereteknek az együttműködését szorgalmazza — ugyancsak 1937-ben — az *Erdélyi Fiatalokban* megjelent lényegretörő tanulmányában.²¹

Márton Áron felfogásában az iskolai nevelést szervesen ki kell egészítenie a családi-, a honismereti- és a nemzetnevelésnek. És mindehhez egységes terv és egységes irányítás szükséges.²² Bíró Sándor "egységes kisebbségi nevelési tervében" ugyancsak a család áll az első helyen, az iskolán kívüli nevelés célkitűzéseinek megvalósításában pedig megkülönböztetett szerepet tulajdonít a sajtónak, a tudománynak és a művészetnek is. Minthogy az egyházak lényegüknél fogva nevelőközösségek, azt szorgalmazza, hogy az erdélyi magyar egyházak hozzák létre a Kisebbségi Magyar Nevelési Tanácsot, amely összefogná az iskolán kívüli nevelési kereteket, bevonná munkájába a sajtót, az irodalmat,

>>>>>>>>>>>

"Volt talán egy pillanat 1919 és 1920 táján, amikor az egység lelki előfeltétele nem hiányzott." Márton Áron szavait bátran egészíthejük: nem egy, hanem legalább három ilyen történelmi pillanatot tarthat számon az erdélyi magyarság két világháború közötti kisebbségtörténete. A már említetten kívül az 1929-30-as és az 1937-est. És ennek is ugyanaz lett a "sorsa", mint az előző kettőnek. Pedig a keresztény erkölcs és nemzeti demokrácia jegyében a Vásárhelyi Találkozó — miként azt Venczel József feljegyezte — hadat üzent "annak a szellemnek, mely személyi torzsalkodásokkal, mindenki elgondolásával és az építőerők megbontásával akadályozza meg a kibontakozás útját", állást foglalt "a kereszténységnek erdélyi életünkben való irányító szerepe mellett", s ezzel egyben amellett is, hogy "az erdélyi magyar élet igazi sorsvallalóinak csak azokat tekinthetjük, akikben ez a keresztény erkölcs élő valóság".²⁸

Tamás Pál grafikája

BUSTYA ENDRE

ERDÉLY HÉT KÁLVINISTA KOLLÉGIUMA

9. A Sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium

A nagynevű alapítójáról, gróf Mikó Imréről elnevezett Mikó Kollégium az Erdélyi Református Egyházkerület hasonló intézetei között a legfiatalabb. A midősze 89 évet megélt iskolát mind korát, mind működési idejét tekintve joggal tekinthetjük Erdély kálvinista kollégiumai Benjáminjának, ha a még nyolc évtizedes fennállását sem megérő intézetet működésének jelentősége és színvonala nem emelte volna — minden elismerésünket és megbecsülésünket kiérdemlő módon — az eddig bemutatott kollégiumok egyenrangú társává.

A Sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégiumot a Rikán-belüli *Kommunitás* kezdeményezésére a háromszéki székely nép alapította. A *Kommunitás*ban először 1836-ban, másodszor 1848-ban, harmadszor az 1855. november 26-i gyűlésen merült fel egy Háromszék vármegyében létesítendő református középiskola gondolata. Az 1848—1849-es szabadságharc leverése után Magyarországra évek óta kényszerült földig alázva elviselni a Habsburg önkényuralom megtorló intézkedéseit. Ebben a reménytelen korszakban volt Háromszéken egy végső menedék, ahová a nemzeti önérték, a jobb jövőbe vetett hit, remény és hazaszeretet menekülhetett. Ez a végső menedék a protestáns lelkiismeret-szabadság volt; ennek építettek őseink a protestáns fejedelmek korában egy védbástyát; ezt a védbástyát úgy hívták: *Rikán-belüli kommunitás*. A háromszéki székelység leghívebb fiai e romladozó bástya falai közé menekültek. Ezen menekültek se-rege, látva, hogy a székely nép kezéből kicsavarták a fegyvert, sárba taposták a szabadság zászlaját, új fegyverekről: szellemi fegyverekről gondoskodott. Új zászlót: a vallásos erkölcs, a nemzeti műveltség zászlaját tűzte ki. E fegyverekkel, e zászlóval szemben az elnyomó zsarnokságnak nem volt elég bérrence, elég szuronya és ágyúja. Megkezdődött a sorsdöntő csata: faluról falura, városról városra, ajtóról ajtóra jártak a szellemi-kulturális szabadságharc apostolai, lángra gyújtva minden igaz székely szívet. Aránylag rövid idő alatt egy új "székely ezred" támadt, amely olyan fényes győzelmet vívott ki, amilyenre Háromszéken még sohasem volt példa. E győzelem emlékoszlopaként emelkedett ki a semmiből a Református Székely Mikó Kollégium, hogy élő bizonyossága legyen a székely nép szellemi nagyságának.

A *Rikán-belüli Kommunitás* indította gyűjtés alapját gróf Mikó Imre főgondnok 1859-ben adományozott 2100 forintja vetette meg. Előzőleg a *Kommunitás* 1857. január 14-én Kovásznán tartott gyűlése titkos

Sepsiszentgyörgy. Szabadság-tér a Mikó-kollégiummal
(Studio Kóvár felv.)

szavazással kimondta, hogy a gimnáziumot a megyeszékhelyen, Sepsiszentgyörgyön fogják felállítani.

Az 1848—1849-i szabadságharcot követő abszolutizmus idején a nemzeti életünk biztosítását célzó minden megmozdulásra fokozottabb éberséggel felügyelő háromszéki székelység az iskolaalapítás eszméjét oly lelkesedéssel tette magáévá, s a felállítandó középiskola pénzügyi alapjának megteremtésére indított gyűjtés folyamán akkora áldozatkészséget tanúsított, hogy rövid három esztendő alatt 136 247 korona gyűlt össze e célra. Sepsiszentgyörgy városa ugyanakkor 24 ezer forintot adományozott. A községekől s egyesektől — az 1883—1884-ben tisztázott kimutatás szerint —, beleszámítva a későbbi Mikó-féle 60 ezer forintot is, összesen 139 702 forint és 12 krajcár gyűlt be a közalapra.

1859. szeptember elsején, a református vártemplomban tartott ünnepi istentisztelettel nyílt meg az új iskola első osztálya. Az intézet első igazgatója (1876-ig) Vajna Sándor volt. Vajna igazgatósága és Péter Károly köztanítósa alatt az 1862/63-as tanévben a kollégium négy gimnáziumi és négy elemi osztályból állott.

Az alapítás történetében a második nagy lépésre 1869 májusában került sor, amikor az iskolaalapító *kommunitás* gyűlése az alapítókhoz azt a tervezetet küldi meg, hogy az iskolai telken, részvények útján felveendő kölcsönből egy kétemeletes épületszárnyat építsenek, s a meglévő osztályokat — az egykori tantervnek megfelelően — két középiskolai és két bölcselmi osztállyal teljes gimnáziummá egészítsék ki.

A kétemeletes épület ünnepélyes alapkövetételére 1870. június 21-én került sor. Az állandó iskola-épület fölépítésére gróf Mikó Imre 1500 forintot adományozott, a községekől begyűlt 11 606 forint, összesen 13 116 forint 30 krajcár és egy darab arany, Sepsiszentgyörgy városa két telket adományozott, 22 ezer forint értékben. Az épület azonban — hosszas küzdelmek után — csak 1877 elejére készült el:

ez volt a kollégium épületének piactéri szárnya.

A gyűjtés időközben folyt, de kevés eredménnyel. A tanerők fizetésére sem állott rendelkezésre a szükséges fedezet. 1873. május 11-én a *Rikán-belüli Kommunitás* előterjesztésre küldöttséget menesztettek a Közoktatásügyi Minisztériumhoz, hogy az államtól 24 ezer forint kamatmentes pénzt vagy évi 2400 forint segélyt kérjenek. Ez volt az első lépés államsegély kérése ügyében. A küldöttség sikerrel járt, sőt ottlétükkor arról is értesültek, hogy a felekezeti iskolák számára államsegélyt terveznek, s ily értelmű kérvényt is benyújtottak.

Ugyanebben az évben a *Kommunitás* tagokat küldött ki, hogy az iskola vagyoni helyzetéről, az építkezésekről kimutatást, valamint a jövőre nézve a szellemi téren szükségesnek mutató javításokra tervezetet készítsenek. Az elkészített tervezetet az Igazgatótanácshoz nyújtották be, amely — véleményezés végett — a Tanügyi Bizottsághoz továbbította. A Bizottság véleményezése a tervezetre az volt, hogy annak kiadásaira nem rendelkezik kellő fedezettel, sőt a négy osztály fenntartására szükséges tanerők javadalmazását sem képes biztosítani, s előbb az előjáróság gondoskodjék egy rendes és két segédtanári állomás felállításáról.

A teljes gimnázium felállításának álmáról azonban tovább sem

mondott le az iskola. Az 1874-ben megtartott egyházkerületi közgyűlés azonban elfogadta Réthy Lajos indítványát, hogy az Igazgatótanácsot bízzák meg a sepsiszentgyörgyi iskola ügyének elkészítésével oly értelemben, hogy mihelyt az országos középiskolai törvény elkészül, azon vidék számára — a kormánnyal közösen összefogva — teremtsék meg a lehetőséget egy teljes középiskola felállítására. Ugyanakkor felszólítják az előjáróságot, hogy ezen indítvány keresztülvitelének módozatára vonatkozó véleményét mielőbb terjessze be. Az előjáróság a leíratot a *Kommunitáshoz* továbbítja, hogy mint alapító fejtsse ki véleményét. Mind a *Kommunitás*, mind az előjáróság szeretné e cél megvalósítását, de egyikük sem rendelkezik a hozzá szükséges anyagi fedezettel.

A megvalósítás hatalmas lendületet nyer 1876. március 19-én: gróf Mikó Imre a kollégiumnál addig tett alapítványait betetőző újabb hatvanezer forintos alapítványával. A néhány hónappal később — 1876. szeptember 16-án — elhunyt gróf hídvégi Mikó Imre emlékére megtartott 1876. november 26-i gyászünnepegyt megelőző rendkívüli előjárósági ülésen az erdélyi református kollégiumok, egyház-megyék, a *kommunitás*, a városi tanács képviselői és küldöttei jelenlétében a következő határozat-tervezetet terjesztik elő s fogadják el: "Tanodai előjáróságunk, tekintve, hogy tanodánk feledhetetlen emlékü főgondnoka, hídvégi gróf Mikó Imre, hazánk és nemzetünk közművelődésének, anyagi és szellemi jólétének előmozdítására rendkívüli érdemeket szerzett [...]; tekintve, hogy [...] az összes székely nemzetnek, kiváltképpen Háromszéknek mint szülőföldjének anyagi és szellemi fölvirágzásáról kiváló előszeretettel gondoskodott, nemes szíve szeretetének vezérfényét és éltető melegét árasztván vidékünkre és tanodánkra; tekintve, hogy [...] mint a sepsiszentgyörgyi ev. ref. középtanoda főgondnoka, nemcsak az alapítók között tüntette ki magát elsőnek, de tanodánkban — a Rikán-belüli székely nép örök emlékezetére méltó példás áldozatai után — második nagy alapítója lett; mert ugyanis: a) 1859. december 28-án kelt adománylevele mellett 2000

A Kollégium mai épülete

pengő forint értékű úrbéri kötvényeket, b) a tanodai új épület felépítésére saját költségén készített építési tervet, és készpénzben 1500 forintot adott, c) 1876. március 19-én kelt végrendeletében pedig földhitel-intézeti záloglevelekben 60 ezer forintot adományozott, és ezen egyszerű áldozatai által székelő népünk közművelődését az idők hosszú sorára biztosítani törekedett; mindezeket tekintetbe véve: tanodai előjárásunk ma, midőn [...] gyásznapjait rendez nagy halottunk emlékére [...], a nagy halott iránti kegyeletének, hálájának és tisztelőjének kifejezésére: hídvégi gróf Mikó Imre nevét ezen emléklapok által is meg kívánja örökíteni; és e célból a Rikán-belőli közösségnek mint alapító testületnek folyó évi szeptember hó 1-ső napján tartott gyűlésében kelt azon határozatát, hogy a Rikán-belőli székelő nép mint első alapító neve mellett mostantól kezdve a második nagy alapító neve is megörökíttessék, s így a székelő névről és hídvégi gróf Mikó Imre nevéről »Székely Mikó Kollégium«-nak neveztessék: magáévá teszi [...]."

Az 1876. szeptember 1-én tartott kommunális gyűlésen Horváth László és Császár Bálint polgármester adnak be előterjesztést, hogy a sepsiszentgyörgyi algimnáziumot teljes gimnáziummá fejlesszék, és már az 1877/1878-as tanévben az ötödik osztályt megnyíssák. Ezt az előterjesztést a Székely Gergely főgondok elnöklelete alatt tartott 1877. március 20-i bizottsági ülésen megtárgyalva, kimondják, hogy az ötödik osztály fölállítását a kollégium pénztára még nem bírja meg, s költségvetést a teljes nyolcosztályos gimnáziumra csak akkor készíthet, ha az országos középiskolai törvényjavaslat törvényerőre emelkedik, mert csak ebből tud tájékozódni a felállítandó gimnáziumok iránti követelményekről. Ettől kezdve a gimnázium teljessé tételének ügye 1883-ig, az új középiskolai törvény megszavazásáig szünetel.

1883-ban az Igazgatótanács felszólítja az iskola előjáróságát, hogy — az Egyetemes Konvent határozata értelmében — jelentsék be: megbírájk-e a középiskolai törvényben előírt megfelelő berendezkedést? Ezért tegyen fölterjesztést a kollégium állapotáról, vagyoni helyzetéről s költségeloirányzatot az új berendezésnek megfelelően. Az előjáróság megteszi a kért felterjesztést; a berendezések terén azonban 3000 forint fedezetihiány mutatkozik, amely összeget az Igazgatótanácstól kéri, mert ellenkező esetben államsegélyt kíván kényszerül folyamodni. 1885. június 9-én el is határozzák az államsegély igénybevételét, s küldöttséget menesztnek Budapestre a Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumba. A minisztérium 1887. június 6-án értesíti az előjáróságot arról, hogy az 1887/1888-as tanévre az állam 3500 forint segélyt utalt ki.

Megindultak a tervkészítések a nyolcosztályos gimnáziumra — ál-

lamsegéllyel. A minisztérium 1889. március 19-i leiratával — az Igazgatótanácson keresztül — értesíti a kollégiumot az államsegély jóváhagyásáról, de azzal a feltétellel, hogy az előjáróság az elfogadási záradékban nyilatkoztassa ki, hogy a segélyezett főgimnázium részére saját költségén egy, "a pedagógiai kellékeknek és törvényes kívánalmaknak megfelelő, oly új épületet fog emelni, melynek terve a nagyméltóságú miniszter úr által előgesen jóváhagyott".

Az államsegélyt tehát végre biztosítva volt, de — a kollégium anyagi állapotához mérve — a kiszabott feltétel elérhetetlen. Császár Bálintnak, Sepsiszentgyörgy fáradhatatlan buzgalmú polgármesterének kezdeményezésére a város képviselőtestülete — tanúbizonyságát adva áldozatkészségének — 1890. január 9-i ülésén ötvenezer forintot ajánlott fel az új iskolaépület felépítésének céljára.

A Mikó utcai szárny építéséhez 1890. július 20-án fogtak hozzá, s a közben nyolcosztályúvá fejlődött kollégium előjárósága, tanári testülete s tanulni vágyó hatalmas tanulóerege az intézet 1892. szeptember 7-i ünnepélyes évnyitóját már az új épület pompás díszter-

olvasóterem és könyvtár, történelem-filológiai, valamint földrajzi szertár, nagykönyvtár, tanácsterem, igazgatói iroda, pénztár és díszterem. Ugyanezen épület-szárnnyalagsorát foglalja el a konviktusi ebédlő, a konyhahelyiségek, a gazdasszonyi lakás és a pincehelyiségek. A régebbi épület-szárnnyat internátusnak rendezték be: tízenhárom tanuló és két kis felügyelői szobával.

A Református Székely Mikó Kollégium lendületes fejlődését az 1914-ben kitört világháború törte meg. Több mint ötven nevet foglal magában a kollégium hősi halottainak névora.

A kollégium igazi hőskora azonban a világháború befejeztékor, az ország feldarabolása után vette kezdetét. Miután Erdéllyel együtt a színmagyar Székelyföld is leszakadt az anyaország testéről, az intézet székhelyén is átvette a román állam a helyi elemi iskolát, a polgári fiú- és leányiskolát, valamint a tanítóképzőt, miáltal tanárral és tanítóval együtt ezernél több magyar fiú- és leánynövendék maradt iskola nélkül. A kollégium székely testvéri szeretettel nyitotta meg kapuit a hontalanná vált tanárok és tanulók előtt, s valamennyi-

ságának a kollégium alapításához mindenben hasonló nagyarányú áldozatkészségének igénybevételével s az Erdélyi Református Egyházkerület támogatásával — Kós Károly tevei alapján — sokmillió költséggel pompás iskolaépületet, majd néhány évvel később internátust is épített. A négyosztályos leánygimnázium 1940 őszén polgári leányiskolává alakult át.

1940 szeptemberének örömmámorát azonban alig két hónappal később a gyász váltotta fel: november 10-re virradólag a verost borzalmas erejű földrengés rázkódattatta meg, amely a kollégium főépületét is annyira megrongálta, hogy azonnal ki kellett üríteni. S bár a közoktatásügyi kormány megértő jóindulata a régi tanítóképző-intézet épületének és telkének ideiglenes átengedésével lehetővé tette a felszabadulás folytán jelentősen felszaporodott növendéksereg tanítása és nevelése munkájának zavartalan folytatását, az iskola jövőd sorsának végleges kialakulása sokáig bizonytalan volt. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által a főépület kijavítására és renbehozatalára adományozott 150 000 pengő csak részben fedezte a javítási munkálatok több mint 250 000 pengőnyi költségeit, s bár a kollégium előjárósága is minden rendelkezésre álló pénzt erre a célra fordította, a javításokat mégis csak részben sikerült elvégeztetni, s egyáltalán nem kerülhetett sor a földrengés következtében elpusztult bútorok, felszerelések és szertári anyagok pótlására.

A kollégium harmadik tagozataként a régi tanítóképző-intézetnek a Közoktatásügyi Minisztérium által e célra átengedett hatalmas telkén és épületében 1941 szeptemberében megnyílt a református tanítóképző-intézet első évfolyama, amely évről évre fokozatosan fejlődött tovább.

Az 1942. december elsején — 38 évi szolgálat után — nyugdíjba vonult Demeter Béla igazgatói székét dr. Kónya Samu magyar szakos tanár foglalta el, aki 1925 nyarán — 13 évi tanári működéssel a háta mögött — helyettes tanári minőségben szenvedte végig iskolájának, a szászvárosi Kuun Kollégiumnak a fészaklását, 1948 augusztusában — 36 évi tanári működés után — igazgatóként kényszerült tudomásul venni iskolájának, a Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumnak a tanügyi reformtól ráért halálos ítéletét.

Az 1948-as tanügyi reform után a sepsiszentgyörgyi kollégium sorsa is azonosan alakult az elrománosító törekvéseket megszenvedő testvérintézetekével.

Az 1993/1994-es tanévben — 59 növendékkel, két párhuzamos osztályban — beindult a sepsiszentgyörgyi Református Kollégium IX. osztálya. Ennek az első évfolyamnak az ideje — 1996/1997-es — tanév végén kerül sor — egy év híján egy teljes fél évszázad múltán — Sepsiszentgyörgyön református kollégisták ballagására.

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum

mében tarthatja meg.

A Református Székely Mikó Kollégium életének első korszaka — az algimnázium kora — 1859. szeptember 1-től 1892. júliusáig tartott. Az 1889 után évről évre fokozatosan fejlesztett gimnázium nyolcadik osztálya 1892. szeptember 7-én nyílt tehát meg, s ezzel kezdetét vette a főgimnázium korszaka.

Az új épületszárnnyal építkezéseivel párhuzamosan a kollégium előjárósága gondoskodott az új épület berendezéséről és felszereléséről. A berendezés — beleszámítva a téli tornaterem építését és az internátus átalakítását — 25 000 forintba került, amelyet az Egyházkerületől felvett törlesztendő kölcsönből fedeztek.

A teljes épület a gimnáziumi oktatás céljait szolgáló huszonöt teremről, illetve szobából áll: kilenc osztályhelyiség, két természettudományi gyűjteménytár, két természettudományi tanterem, két dolgozószoba, rajzterem, ifjúsági

ük számára lehetővé tette munkájuk, illetve tanulmányaik folytatását: a fiúgimnázium mellett tanítóképző, polgári fiú- és leányiskola s elemi iskola működött egyidejűleg — több mint 1200 növendékkel a kb. 300 növendék befogadására emelt épületben. Korra hajnaltól késő estig szakadatlanul folyt a terhes munka, de sikerült elérni, hogy a továbbtanulni vágyó székely ifjúság nem kényszerült — iskola híján — félbehagyni tanulmányait.

A hontalanná vált magyar iskolák kérdése később elrendezést nyert: a református elemi iskola fenntartásának gondját átvette a helyi református egyházközség, a református tanítóképző Székelyudvarhelyen nyert végleges elhelyezést, a polgári fiúiskola beolvadt a fiúgimnáziumba, a kollégium új tagozataként azonban megmaradt a négyosztályos leánygimnázium, amelynek részére a kollégium — Háromszék vármegye református-

Mátyás-rock Kolozsváron

Nemrég tettem szová azt a figyelemre-méltó körülményt, hogy ha Kolozsvár vezetősege még sokáig áskálódik Mátyás király körül, a szobor egyszerűen csak felmúzeizálódik, s akár a kormányzóé Don Juanhoz, belovagol hozzájuk vacsorára. "Az ember végre még sincs csupa fából..." — különösen, ha bronzból van. A matasztást persze azóta sem hagyták abba, fogalmam nincs, mit keresnek még. A harangozó hatszáz éves tisztaszobáját úgy látszik megtalálták, az éléskamra után meg nem érdemes tovább kutatni, mert ott már úgys minden rég megromlott.

Mátyás király történelmileg és anyagában egyaránt súlyos alakjára csak tisztelettel tudok gondolni, akárcsak céhbeli kollégám, Venczel Péter, aki, nemrég ősbemutatott *Mátyás a vérpádon* című rock-operájával kellemesen hangzó emlékkövet (rock) állított a legendák hőisének. Az ötlet Csép Sándor fejéből pattant ki és Venczel Péter kezében bomlott fülbemászó dallamcsokorrá, bizonyítva, hogy a zeneszerző nem csak a talpalávaló ritmusképletek, hanem a dallamfordulatok szövevényében is jártas. Persze akadnak céhtársak, akik örült gondolatnak tartották rock-stílusban és hangulatban megidézni a nagy férfiút, a közönségnek viszont, amint a forró sikerből következtethető, nem volt ellene semmi kifogása. Szerintem sem árthat az elmerevedett tagoknak és közlésnek egy kis spontán mozgalmasság, a király sem haragudhat meg érte. Neki is nehéz annyi évszázadon keresztül egyhelyben állni.

Hogy melyik jótulajdonsága tette közönségikerré a Mátyás-rockot, azt most talán nem fontos találgatni, tény az, hogy nagyon sokan voltak kíváncsiak a műre, közülük jópáran boldogan és elégedetten meg is tapasztallták. Azoknak viszont, akik a három előadás zsúfolt nézőterére nem fértek be, sajnos még jó ideig várniuk kell, mivel az erősítő berendezés bérlete olyan drága, hogy Venczel Péternek nem áll módjában azokat újabb alkalmakra kikölcsönözni. A kolozsvári Magyar Opera sem tud ebben segíteni, őszintén szólva nem értem, mi vagy ki akadályozza meg ebben. Közel hét éve annak ugyanis, hogy különféle újdonságokkal, stúdióval, modern műfajokkal kísérleteznek oly kevés sikerrel, hogy a nézők csak ki-be lézengnek. Évek óta most volt először tömve az opera. Az is igaz, hogy a rock-opera nem kimondottan nehéz műfaj, s egy ilyen komoly zenei szakintézmény a "klasszikus" szintnél nem szívesen adja alább. A minőség mérlegének félrebillent nyelvét viszont két körülmény is ellensúlyozhatja. Az egyik az a tény, hogy a világ nagyszínpadain rég megszokott műfaj a rock-opera, Budapesten kettőt sem szégyelltek bemutatni, az *"Attila"* és az *"István a király"* zenéjénél viszont nekem a "Mátyásé..." sokkal jobban tetszik. Másodszor az a szerencsés esemény is közrejátszott, hogy Kürthy András volt szíves elvállalni a mű színre rendezését, s ezzel megmentette a rock-operát a hasonló műfajokra leselkedő legnagyobb veszélytől, attól, hogy az egész elcsússzon a giccs és a népnemzeti hacacaré felé. Ha a színrevitel nem a Kürthy András ismert és elismert klasszi-

kus modorában történik, senki sem mentett volna meg bennünket a sírva vigadó falvédőszövegek, gesztusok, nemzeti színű cipőfűzők elsőpró áradatától, míg a klasszikus témakezelés az előadást a nehezebb fajsúlyú operakategóriába emelte. Ennek ellenére a kolozsvári vájtfülűek és vájtszeműek egy csoportja olyasmit rebesgetett, hogy a rendezés statikus, nincs benne akció és drámai feszültség. Nekem erről jut eszembe, mit mond a felszemű cowboy, amikor verekedés közben kilövik a másik fél szemét: "Úgy van, fiúk, mindig a lámpával kell kezdeni!". Van, akik a legragyogóbb színpadi világításban sem veszik észre azt, ami bensőséges, elfojtott, magabaszálló, csak azt, ami kiabáló, teátrális, és mellbevágó. Azonkívül azt sem ártana tisztázni, hogy egy rock-opera lírai, vagy epikai, drámai jellegű, mert az a műfaj, ahol a zene zárt számok, bensőséges vallomások sorozata, ahol a dalok, a zenei költemények prózában, szavakkal kibeszélhetetlen érzelmekről áradoznak, az a műfaj kimondottan lírai, attól ne várjunk véres, verista drámaiságot. Kürthy András kitűnő stílusérzéssel pont oda sorolta be Venczel Péter szerzeményét, ahova való. Mert például attól, hogy az *"István a király"*-ban a színészek a magasfeszültségű oszlopokra felmásztak, a zene semmivel sem lett jobb, s ha Mátyás király a mozgalmasság érdekében néha kicsit rock-and-rollozott volna, az nem állt volna jól neki. Ugrádozni ott volt a balett, ropták is hűségesen, ki-be rohángáltak, meglehetősen következtelenül, ötletszerűen. A tartalmasabb, pantomimszerűbb gesztusokat nagyon hiányoltam Valkay Ferenc koreográfiájából. A gesztusok a balett szavai, az értelmes mozdulatsorok érthető művészi nyelvvé állhatnak össze, ha van koreográfus, aki ezt képes megkomponálni. (Van, de ezennel ott ült a nézőtér.)

Nem tudom, miért olyan nehéz megérteni azt, amit egy komoly tudású, klasszikus műveltségű rendező mellébeszélés, handabandázás nélkül, sallang nélküli, hagyományos modorban előad a színpadon. Kürthy András a visszafogott, nagy lelki tusákról, belső vívódásokról árulkodó gesztusok nagymestere. Emlékezzünk Simon Boccanegrára, aki "statikusan" épp csak a kezét nyújtja újra megtalált gyermeke felé, és köny-

nyeit nyelvedve, alig hallhatóan suttoja: "leányom..." Hátborzongató lett volna, ha mondjuk kétségbeesetten hörögve utánarohan. Az igazán mély, torokszorító érzelmeket nem lehet széles gesztusokkal, szentori hangon világgá kürtölni. Furcsán hatott volna, ha a titkolt szerelem lázában égő szende leányzó kínkeservében a mellét verné és zokogna. Vajon miért kéri számon a rendezőtől unos-untalan a látványosságot, az elkápráztató, de ugyanakkor szájbarágó színpadi hatásokat? Mi szükség van arra, hogy ha a dalnok a tavaszról énekel, leengedjenek a zsinórpadról egy virágzó fagat? Azt hiszik, enélkül nem értjük meg? Minek nézik az embert? Arról nem is szólva, hogy pont arról vonja el a figyelmet, ami a darabban a lényeg. Mefistót például olyan apokaliptikus dühvel robbantják be a színre, mintha épp most gyújtott volna alá a világnak, miközben Gounod partitúrája arról szól, hogy a Sátán a legtermészetesebb hangon, csendes közli Fausttal: "Itt vagyok". Mert ott is van, ott leselkedik ugrásra készen, s csak arra vár, hogy azonnal megjelenessen, ha hívják. Az benne a szörnyű, hogy ott van, csendben és nagyon közel. Ha ezt nem úgy rendezik "com'è scritto", akkor a szerző az egészet hiába írta le. Akkor ez egy másik mese. Ebben meg szegény ördögnek még a kísértést is megnehezítik, mert ugyan kit is tudna bármire elcsábítani ilyen horrorba illő félméteres szarvakkal? Hiába mondogatja majd a szöveggönyv szerint, hogy "...ugye, milyen csinos legény vagyok...", az ördög se hiszi el neki ilyen külsővel.

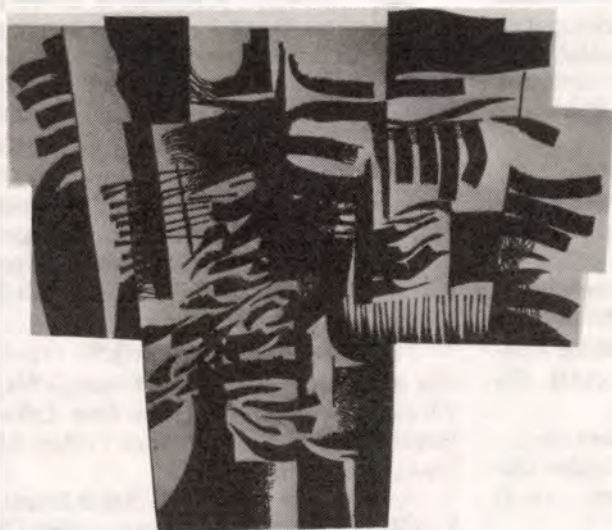
Aki tehát nem látja be, hogy a kottához hű rendező sem többet, sem kevesebbet nem mutogathat a színpadon, csak azt, amit a partitúrába beírtak, az vagy nem profi, vagy már kilőtték a felszemét. Mentségükre legfeljebb annyi hozható fel, hogy a Venczel Péter zenéjében rejlő belső feszültségek intim dinamikáját sajnos az előadók sem gondolták át mindannyian. Nem is könnyű az árnyalatnyi különbségekre odafigyelni akkor, amikor az ember a saját szerepét is épp hogy megtanulta. Ahhoz, hogy az átvitt értelmeiket egy szerepben fel lehessen dolgozni, azt is tudni kellene, miért énekel Othello egy zsebkendőnek, Valentino egy arcképnek, Orsolya egy kabátnak, meg kellene ismerni a színpadi tárgyak, szövegek szimbolikus jelentőségét. Enélkül merő képzelenségnek tűnik a művészi nyelv minden kifejező eszköze, metaforája, parabolája. Persze, aki Don José helyett a Maria Josét nézegeti, annak ez is olyan, mint annakidején a hármasszabály. Volt. Pedig nem volna nehéz megtanulni, nem kell hozzá egyéb, csak jobban odafigyelni egy-két Verdi-operára. Ha már az ember ott dolgozik. Bezzeg a közönség, amint azt az előadások elsőpró sikere bizonyítja, mindent kitűnően megértett. Biztosan azért, mert ők a Don Juant is látták már valahol.

ANDRÁS ENIKŐ

Merevgörcsben szenvedő céhtársaimtól csak azt szeretném megtudni, hogyan sikerült megnyerni az ügynek a világ egyik legismertebb rendezőjét, ha a szakemberek már eleve elleneztek a könnyű műfajjal való foglalkozást. Nem tudom elképzelni azt, hogy Venczel Péter, Csép Sándor és Kürthy András az opera tudta nélkül csak úgy fellopózkodtak a színpadra.

Kazinczy Gábor grafikája

KÓDEX —

Most már értem Eduárdot

Szép új világunkról szóló szavakat olvasok egy interjúban Csepeli György szájából. Már a címe is lényeglátó: *"Lent Calcutta, fönt New York"*. Felsorolja, hogy az égerfogóban hányféle túlélési technika vagy végső rúgkapálás áll egy tudós vagy művész rendelkezésére Magyarországon. Idézem az egyiket, a hatástalanságában már szinte komikus. (Ami után már csak a tragikus megoldások jönnek: ivás, örület, lesüllyedés, nyugdíj.)

"A negyedik eset az állagvédelem, amely értelmiségi szak-szervezeti állásfoglalásban nyilvánul meg. Ha valaki az operaház hegedűse, van kétszáz hegedűs, de a Világbank jelentése szerint elég volna öt, akkor följelenti a Világbankot s kivonul a Parlament elé. Ennek az állagvédelemnek a lényege nem a teljesítmény, nem a professzionalizálódás, hanem az ósiség."

Találva érzem magam írói mivoltomban. Amikor a hegedűst még hegedűsnek ejtették, egy brancsban voltunk mind: lantosok, igricek, krónikamondók, bárdok, vak Homéroszok és a Homérosz asztaláról lehulló morzsákat felcsipegető színpadri szerzők.

Voltunk néha szétszóródott kevesek, voltunk néha kétszáz, néha — viccesen szólván — tízmillióan is: magyar költők. Ma is egyre inkább érződik a biggyesztett száj rosszaló hangsúly, ha valaki a magyar írótestület ezeregyszáz tagját említi. E magas szám rossz-szállásában talán már benne van a Világbank kritikája (a Kritik der reinen Vernunft), persze tudjuk, hogy a Világbank bokros tennivalói közt a költészetre speciel nem is tud szentelni figyelmet, rábízta a költészetre a művelődési miniszterre, hogy az bízta rá a piactudomány gyorsan őrlő malmaira.

Ámde visszamenőleg is megvilágosító számomra a hegedűsök létszámcsökkentéséről szóló példa. Elröppenti a balladai homályt Arany verséről: *"Ötszáz, bizony, dalolva ment lángsírba, welesi bárd..."*

Eduárd vagy Haynau leigázta a walesi tartományt, *"kunyhói mind hallgatnak, mint megannyi pusztai sár"*. Csak a bárdok énekelnek még. Száraz ágon sem fogják be az ajkuk. Hányan vannak? Ötszáz.

A Világbank véleménye szerint — mint az operaházi hegedűsök esetében is — ötszáz bárd túl sok. Egy is túl sok.

Eduárd végrehajtotta a drasztikus létszámcsökkentést.

1995. november 25.

Hubay Miklós: Végtelen napjaim, 1996

INDEX —

PARAMUZIOLÓGIA 28.

Ketyeg a karmikus óra!

Van, aki nem tud elaludni, ha fekvőhelye környékén óra ketyeg. Van, aki nem tud elnyugodni, mert szívének óraketyegésére figyel, valahogyan úgy, ahogyan ezt a szívverés (ketyegés) akadozást Beethoven kivetítette, hangokba, ritmusba kódolva az aszimmetrikus lüktetést.

Nem szeretünk a bennünk zakatoló órák ütéseire sem figyelni.

A modern zeneszerzés a sokféle ketyegő órák ritmusjátékát is megpróbálta bevonni művészi érdeklődésének tárgyaitak sorába. Például Ligeti György számára a sok-sok metronóm különféle ritmusütéshalmazza művészi énjének, világának egyik jellemző kifejezőjévé vált. Zenéjét — alkalomadtán — egyértelműen portretizálhatjuk a sokféle óraketyegés hang-ritmus halmazával. Semmi sem véletlen. Ligeti felfigyelt a bensőnkben ketyegő sokféle óra szédületes ritmusgazdagságára: hírt hoz zenéjével ezekről a szüntelenül járó kronométerekről.

Minden belső órák közül a legközismertebb a biológiai órák. Mindenki érzi és követi ennek az órák a mutatójárását. A művész különösen figyel rá: többi belső óráját ehhez kell igazítania.

Érzelmi életünk asztrális órája is figyelünk, hatványozottabban teszi ezt a művész, megpróbálja összehangolni biológiai órájával.

Szellemi órák mentál-lüktetését is biztosan érzékeljük. Gondosan vigyázunk is rá. Nagyszerű energiát igyekszünk be- és elosztani biológiai életünk 24 órájára. A legtöbb energiát a végső nagy megvalósításokra tartogatjuk. Méginkább ezt teszi a tudatos alkotó.

Ítéletalkotásunk elég későn beinduló óraművének ütéseire is nagyon odafigyelünk. Ez körül-

belül az emberi életkor 30-ik esztendeje körül kezdődik el. Nem véletlen, hogy ekkor jelentkeznek a művészek első, nagy remekműveikkel. Végre kauzálisan kezdik érteni önmagukat és a világot.

Ahogy telnek az órák és a percek ezen a négyféle órán, úgy alakul életünk, alakul a művész életműve. Ha bármelyik óra kezd lejárni, ez nyomot hagy maga után, serkenti a többi óra járását is, vagy éppen fékezi. Egy romantikus zeneszerző számára érzelmi órájának lejárása — más szóval érzelmi életének kimerülése vagy netán kiégése megállíthatja az összes többi életlököt is. Talán ez történt Csajkovszkij életében is.

Chopin egy életen át rettegett a haláltól — a tetszhaláltól még inkább, mint a valóditól. Tehát rendkívül figyelte belső óráinak járását, a percek múlását. Egy gyönyörű chopini keringőben írja meg a perc (a múlandó perc!) apoteózisát. Számára minden perc különösen értékes. A romantikusok közül senki sem ír annyi rövid darabot, mint éppen Ő. Méricskéli a számára kijelölt időt, igyekszik mérhetetlenül kitágítani a perc, a másodperc gyönyörét.

Mennyivel terjengősebb Schubert, "angyali hosszúságú", égi szelidségű műveivel. Ráérősen jár az ő érzelm-asztrál órája. Tudomást sem vesz biológiai órájának gyors ketyegéséről. Ezt rábízta a mentál órára. És ez komolyan is veszi feladatát: rendkívüli termékenységre ösztönzi Schubertet.

A kauzálistest órája, mint tudjuk, későn kezd el járni és néha hamar le is járhat. Ide sorolhatjuk az egy-remekműves szerzőket. Például Leoncavallót a Bajazzókkal. Mascagni élete végéig azt hitte, hogy a *Parasztbecsület* után írt operáit a művészberek intrikái, a közönség értetlensége bukattja meg sorra. Nem tudta elhinni, elfogadni, hogy lejárt zsenialitásának rövidre szabott ideje, és megmaradt a kitűnő mesterségbeli tudású operai szakember.

Sok problémától óvhatja meg magát az alkotó, ha figyelembe veszi a belső lüktető órák járását. Ha a pályát kezdő fiatal zeneszerzők jobban odafigyelnének (vagy egyáltalán tudnának a különféle órák járásáról), sokkal, de sokkal jobban gazdálkodhatnának a bennük működő idősfikkokkal. A modern zenetudomány is értelmezhető közelíthetne a zenetörténet megannyi különleges titkához.

TERÉNYI EDE

HOL-

November 15-én a szovátai Bernády Közművelődési Egylet szervezésében irodalmi találkozóon köszöntötték születésnapja alkalmából Király Lászlót a helyi református templomban.

Ugyancsak november 15-én a kolozsvári Korunk Galériában nyílt meg Jakobovits Miklós festészeti kiállítása a képzőművész 60. születésnapja alkalmából. Megnyitóbeszédet mondott Kántor Lajos, Szilágyi Domokos-verseket szavalt Rekita Rozália, a Kolozsvári Állami Magyar Színház művésznője, közreműködött a Sotto Voce énekkvartett.

November 15-16-án Lengyel Kulturális Napokra került sor Kolozsvárra. Moderátor volt Szabó Zolt, a Művelődés című folyóirat főszerkesztője. Előadók: Illyés Pál, Koppándi Botond, Csetri Elek, Kovács István, Egyed Ákos, Rosonczy Ildikó, Engelmayer Ákos, Snopek Jerzy, Anna Gorecka-Lajner, Szenyán Erzsébet és Pörös Géza. A rendezvénynek színhelye a kolozsvári Brassai Sámuel Elméleti Líceum, valamint a Báthory István Elméleti Líceum díszterme volt. Ez alkalmából a Kolozsvári Állami Magyar Színházban előadták Gombrowicz Operett című színművét.

A kolozsvári Dávid Ferenc Egylet november 17-én felolvasó ülést tartott az Unitárius Egyház dísztermében. A teremtett világ védelmének időszerű kérdései címmel dr. Rezi Elek professzor tartott előadást. Weiner Leo Három magyar népi tánc című művét zongorán előadta Buzás Pál és Monica Noveanu. Verset mondott Kopánci Zoltán és Solymosi Zsolt I. éves teológus.

A szatmárnémeti Tanácsok házában november folyamán tart nyitva Muhi Sándor grafikai kiállítása.

A budapesti Zeneakadémia kistermében december 7-én A magyar dal ezer éve címmel került sor Faragó Laura előadójára. Zongorán közreműködött Kapi-Horváth Ferenc.

Az Alföld novemberi számában olvasható egyebek mellett Lászlóffy Aladár Emlekművem — anyanyelvem című költeménye.

A Kortárs 11. számában olvashatjuk Szepesi Attila Kolozsvári költők cím alatt összefoglalt négy versét, amelyekben Nagy Kálmánra, Szilágyi Domokosra, Hervay Gizellára és Palocsay Zsigmondra emlékezik a költő. Ugyancsak versben emlékezik Szilágyi Domokosra Kovács András Ferenc (Orlando sírhalma. Retro!) és Cukor György (Arcra Arc).

Október 6-án elhunyt Tamási Áronné Bokor Ágota.

Szép Ernő-díjjal jutalmazták az év legjobb szerzőit. Posztumusz díjat ítéltek oda Páskándi Géának, kitüntetésben részesült Esterházy Péter és Nagy András. A kitüntetéseket Inkei Péter helyettes államtitkár nyújtotta át a Művelődésiügyi Minisztériumban.

A Salvatore Quasimodo költői verseny díjkiosztó ünnepségére október 5-én került sor Balatonfüreden. A fődíjat Határ Győző, a különdíjat Lászlóffy Aladár és Tóth Éva kapta.

Horváth Imre születésének 90. évfordulója alkalmából emléktáblát avattak Nagyváradon. Az Írószövetség nevében Lakatos István, a P.E.N. Club nevében Hubay Miklós koszorúzott.

A Greve-díjat, amellyel fiatal írókat és költőket jutalmaznak, ebben az évben Györe Balázs, Keresztury Tibor és Sebeők János kapta. A díjat október 11-én adta át a Greve házaspár az Írószövetségben. A házigazda Jókai Anna volt.

-MI

A zarándok

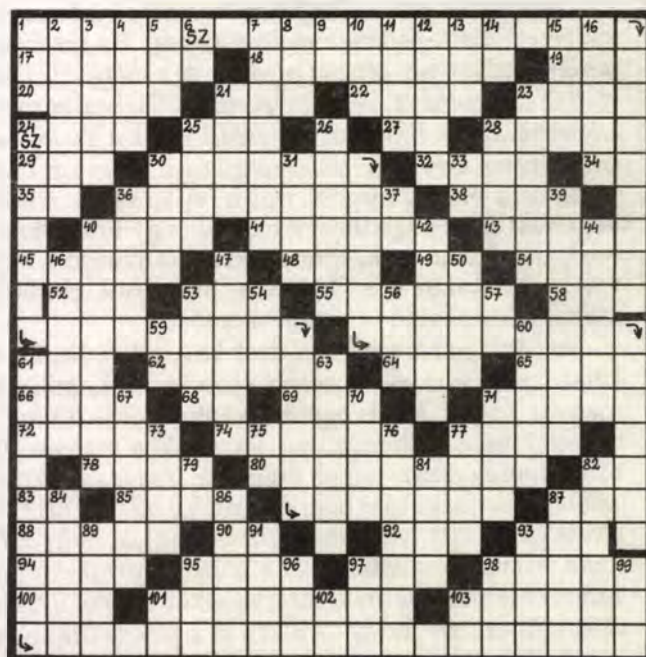
Áprily Lajosnak Körösi Csoma Sándorról írt verséből idézzük a vízszintes 1., függőleges 61., 24. és vízszintes 30. számú sorban.

VÍZSZINTES: 1. Az idézet első sora (zárt betűk: E, D, Z, L). 17. Ez a törlésre használt textíli. 18. Analizálása. 19. Órák, románul. 20. Petőfi édesanyja, elől személynévnek kezdőbetűjével. 21. Hét kevert betű. 22. Mitikus történet. 23. ... Floyd, híres popegyüttes volt. 24. Mártás. 25. Francia regényíró (Párizs rejtelmek). 27. Skálahang. 28. Város Algériában. 29. Kártyalap. 30. Az idézet utolsó sora (zárt betűk: E, R, R, O, A). 32. Van ideje. 34. Latin kettős betű. 35. Üres mez! 36. Hígbab lett. 38. ...fogó, asztalok. 40. Nem egész O! 41. A 73. rendszámú elem. 43. A felvilágosodást megelőző kor divatos költője (László, 1704—64). 45. Üdülőváros Floridában. 48. Sovány kezdet! 49. Ezüst vegyjele. 51. Rangos, előkelő. 52. Zambiai, luxemburgi és spanyol gépkocsik nemzetközi betűjelzése. 53. La..., Bolívia fővárosa. 55. Nem ezzel a személlyel. 58. Jellegzetes francia ígevégződés. 61. Régi súlymérték. 62. Vászonthajléka. 64. Rossz, franciául. 65. ... Jenő, újságíró, szerkesztő volt a század elején Temesváron. 66. Vissza: ... dal, Vörösmarty-verse címe. 68. Éneklő szócska. 69. Dóm kevert betűi. 71. Kíméletlenül pusztító kedvű. 72. Szállítom. 74. Becézett Anna. 77. Jegyezne. 78. Történelmi időszak. 80. Azon személyek szerzetesek (két szó). 82. Száz és ezer római számmal. 83. Gramm és fillér rövidítése. 85. Az oxigén háromatomos változata. 87. Tenger egyik fele! 88. Becézett román férfinév, a Laci megfelelője. 90. Férfi megszólítás. 92. Cél(zás), angolul. 93. ... poetica, költői hitvallás. 94. ...ik, ázás folytán szétmállik. 95. Háromtagú csoport. 97. Manóka egyenmő hangzó. 98. A Vadrózsák gyűjtője (János, 1811—75). 100. Végtag. 101.

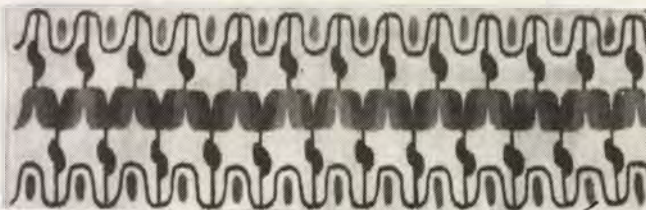
Kuba második legnagyobb városa. 103. Karmait támadásra használja.

FÜGGŐLEGES: 1. Vissza: sporttrikó. 2. Filozófiai fogalom, jelentése: erkölcs, erkölcsi érzék. 3. Gyermekegondozó, dajka. 4. Kaukázusi nyelvet beszélő nép. 5. ÖLZ. 6. Vász- nat készítő. 7. Letakar valamit valamivel. 8. Nem mögő. 9. Kicsinyítő képző. 10. Némán bemér! 11. A régi Rómában M-mel jelölték. 12. Színesbőrű. 13. VSE. 14. Mint a vízszintes 34. számú sor. 15. Lát, franciául. 16. Jegyeznie. 21. Hector. ... Munro (1870—1916), angol prózaíró. 23. Karimája, széle. 24. Az idézet harmadik sora (zárt betűk: U, R, A, R, O). 25. Takarmány tartósítására szolgáló verem. 26. Megeléjelem. 28. Kellemes gyaloglás. 30. Becézett női név. 31. Bogas ikerszáva. 33. Átér egyenmő hangzó. 36. Pl. vasad. 37. Táviróhang. 39. A finn nemzeti eposz. 40. Büfé. 42. Nyugodtan, ráérősen. 44. Bukaresti sportklub, fonetikus. 46. Izgalmat kiváltó. 47. Török köntös. 50. A Korunk és az Utunk főszerkesztője volt. 53. A Napkelet szerkesztője volt (Árpád). 54. Állatkert. 56. Erdei gyümölcs. 57. Csendben előre! 59. Régi cs. 60. Adományozunk. 61. Az idézet második sora (zárt betűk: E, Á, L, J). 63. Jóindulatú izomdagana, névelővel. 67. Növelj nagyobb fokra. 70. Dán, kambodzsai és japán gépjárművek betűjele. 71. Kábítószert. 73. Filmszínház. 75. Ugyanaz. 76. A két szülő becézve. 77. Apósom, népiesen. 79. Vés. 81. Síma felületű, névelővel. 82. Lehint. 84. Művégtag. 86. Híres finn atléta volt (Paavo). 87. Német meseíró testvérpár. 89. ... királynője, Goldmark-opera. 91. Jég nagy robajjal megreped. 93. Vissza: szaglószerve. 95. Kettőzve: afrikai ütőhangszer. 96. Fejetlenül fogd! 97. Igekötő és kötőszó. 98. Végtag. 99. Kalap belseje! 101. Csontszélek! 102. Údit páratlan betű. 103. Kiütés az ökölvívásban.

SALLÓ LÁSZLÓ

A HELIKON 22. számában közzét, Liszt Ferenchez című rejtvény megfejtése: Légyen hangod a vész zongorája, / Melyben a harc mennydörgése szól, / S árja közben a szilaj zenének / Riadozzon diadalmi ének.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
Szerkesztőség: LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
SZÖCS ISTVÁN K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószerkesztő
RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számlátoképes tétel: NAGY MARIA; nyomtatja a Miskolci Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN

A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288